HISTORISCHE KRING EEMNES

maart 2009 jaargang 31, nr. 1

Verschijnt viermaal per jaar

Doel van de vereniging is bevordering van de kennis van- en de belangstelling voor de geschiedenis in algemene zin en de geschiedenis van Eemnes, met aansluitend gebied, in het bijzonder.

Bestuur
Voorzitter:
C.A. Houwer, 035-5387984

Vice-voorzitter:
H.A. van Hees, Kerkstraat 15
3755 CK Eemnes, 035-5389849

Secretaris:
R.T. van der Schaaf, Hasselaarlaan 46
3755 AW Eemnes, 035-5386094

Penningmeester:
J. Frantsen, 035-5310442
HKE-Girorekening nr. 2080362
HKE-Rabobank nr. 315911425

Leden:
R. Ruizendaal, 035-5382945
M.T. van der Schaal-de Valk,
035-5317093
J.J. Smids, 035-5387572
J.J. van Wijk, 035-5314689

Redactie
Eindredacteur: Joop Smids
Opmaak: Hans van Gelder

Redactieadres/advertenties
Graanoogst 3, 3755 HN Eemnes,
035-5387572, jjsmids@casema.nl

Druk: Graficient Printmedia - Laren

Ledenadministratie
G.A.M. van Wijk-Blom, 035-5314689,
Raadhuislaan 39, 3755 HA Eemnes.

Lidmaatschap leden € 14,- p.j.,
incl. kwartaalblad, excl. verzendkosten.
Vrienden HKE minimaal € 15,- p.j.
Opzegging schriftelijk voor 1 december.
Losse nrs. € 4,- excl. verzendkosten

Internet HKE-actueel
www.historischekringeemnes.nl
info@historischekringeemnes.nl

Werkgroepen

Bebouwingsgeschiedenis:
R.T. v.d. Schaaf, 035-5386094

Beeld en Geluid:
J. Frantsen, 035-5310442

Beheer archief en voorwerpen:
J.J. Smids, 035-5387572

Bibliografie:
P. Kaarsgaren, 035-5386676

Foto's:
P. Scholte, 035-5387269

Genealogie:
H.A. van Hees, 035-5389849

Interviews:
H.A. van Hees, 035-5389849

Tentoonstelling:
M.T v. d. Schaal-de Valk, 035-5317093

Website:
W.A.M. de Witte, 035-5388130

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan na toestemming van de redactie.

Inhoud

Oudheidkamer	3
Ledenvergadering 26 maart 2009	4
Interview met Dien Loep-van Kempen *(Henk van Hees)*	5
De klokken gaan weer luiden! *(Foeke de Wolf)*	17
Oproep vam de Interview-groep	19
Boekbespreking 'Het Gooi, toen & nu'	20
Dringen langs de dijk vijf eeuwen bevolkingsontwikkeling van Eemnes *(Ronald Rommes)*	21
Gezocht: foto's van Barones Van Til	39
Werkgroep Tentoonstellingen	40
Tweelingen en andere meerlingen *(Harry van der Voort)*	41
Tweelingen en andere meerlingen in Eemnes 1675-1930 *(Henk van Hees)*	45
Inleveren kopij voor het volgend nummer	56

Van de redactie

De opmerkzame ontvanger van ons kwartaalblad heeft gezien dat er wat aan de voorpagina is veranderd. Naast een andere letterkeuze is het vertrouwde logo van de HKE vervangen door een ander beeldmerk. Dit nieuwe logo zal (naar wij verwachten) de herkenbaarheid van de Historische Kring Eemnes versterken. De drie figuren (bisschoppen) zijn niet alleen een knipoog naar het wapen van Eemnes maar geeft ook aan, wat en wie de HKE vertegenwoordigt en waar zij voor staat. Helaas verschijnt dit blad niet in kleur vanwege de hoge kosten. Op ons officiële briefpapier, enveloppen en andere drukwerken met kleurgebruik heeft het grijs in het logo een rode kleur.

De herkenbaarheid wil het bestuur ook bevorderen door de entree van de Oudheidkamer meer statuur te geven en toegankelijker te maken voor bezoekers. Daarvoor is echter toestemming van de gemeente en sponsoring nodig. We wachten af of dit plan gerealiseerd kan worden.

De Historische Kring, met ruim 750 leden, is een belangrijke factor binnen onze gemeente. Daarom kan het geen kwaad, om naast de vaak 'geruisloze bezigheden', de Kring herkenbaar en toegankelijk te profileren.

Joop Smids

Tentoonstellingen in de Oudheidkamer

Tot 18 april: 75 jaar KPJ

Vanaf 25 april:

Foto's over Eemnes gemaakt door mevr. Oosterbroek uit Baarn

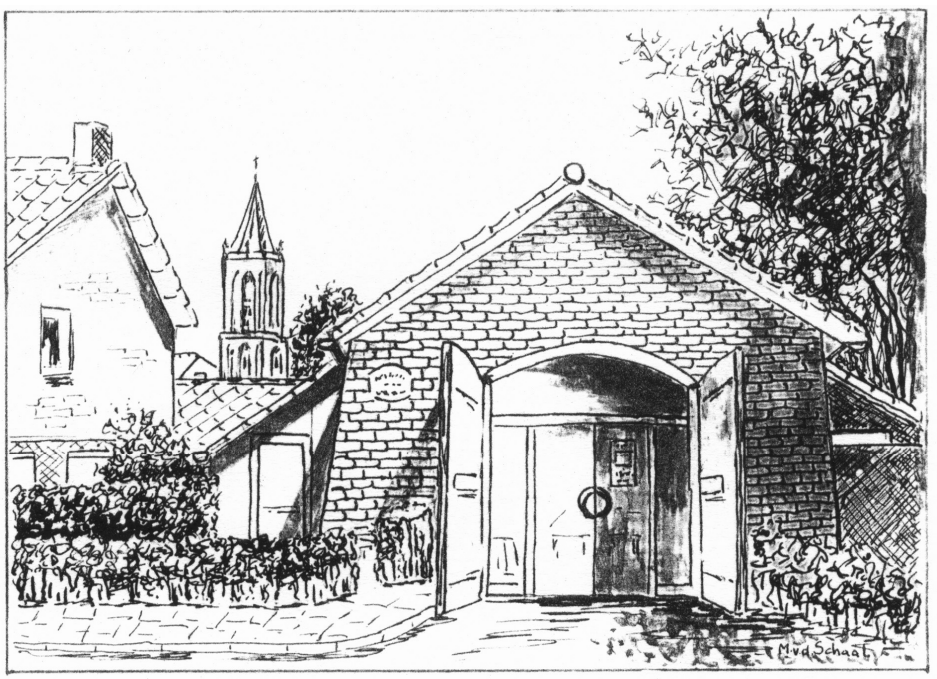

Oudheidkamer Eemnes
Raadhuislaan 2a
Telefoon 035 - 5382375

Geopend:
zaterdag van 14.00 - 16.00 uur
Toegang gratis

Boeiende voorjaarsvergadering HKE

op donderdag 26 maart 2009 van 20:00-22:15 in De Hilt

Ook niet-leden zijn van harte welkom!

Korte ledenvergadering

Van 20:00-20:45 uur legt het bestuur verantwoording af over het afgelopen jaar en vraagt instemming voor plannen. Ook wordt afscheid genomen van Mary van der Schaal als bestuurslid, tevens voorzitter van de Werkgroep Tentoonstellingen. Zij wil, na 15 jaar 'trouwe bestuursdienst', plaats maken voor de 'jongere garde'. Ons bestuurslid Rom van der Schaaf heeft de wens te kennen gegeven het secretariaat over te dragen en in ieder geval een jaar als 2e secretaris te assisteren. Voorgesteld zal worden Jaap Groeneveld tot secretaris te benoemen.

'De tien vrouwen van Soestdijk'

Van 21:00-22:15 'treedt' Thera Coppens op met de gevisualiseerde lezing 'De tien vrouwen van Soestdijk'. Het woord 'optreden' is hier op zijn plaats want Thera neemt in haar vakgebied een bijzondere plaats in. Over historische-adellijke onderwerpen schreef zij meer dan tien boeken. Vanaf 1983 woont zij in Baarn en daar is ook haar Historisch Toerisme Bureau gevestigd. Met Thera Coppens zal een 'historische tocht' van zo'n vier eeuwen door Paleis Soestdijk gemaakt worden!

Chris Houwer

Interview met Dien Loep-van Kempen

HENK VAN HEES

Dien Loep-van Kempen woonde alleen de eerste drie jaren van haar leven in Eemnes maar toch weet ze heel boeiend te vertellen over de omgeving van het Dikke Torentje in Eemnes-Binnen. Daar woonden haar grootouders: IJbert Kroeskamp, geboren Eemnes 2 maart 1872 , overleden te Soest 17 maart 1963 en Johanna Hendrika van Lunteren, geboren Ede-Otterlo 23 juli 1875, overleden Soest 2 november 1965. Dien heeft met veel genoegen de verhalen van Chris Roothart gelezen over Binnendijk. In zijn prachtige bundel "Binnendijkse en buitendijkse vertellingen" beschrijft Chris haar grootvader als een wat brommerige man. Dien geeft met dit interview een inkijkje in het leven van haar grootouders waardoor je wellicht anders tegen grootvader IJbert aan gaat kijken.

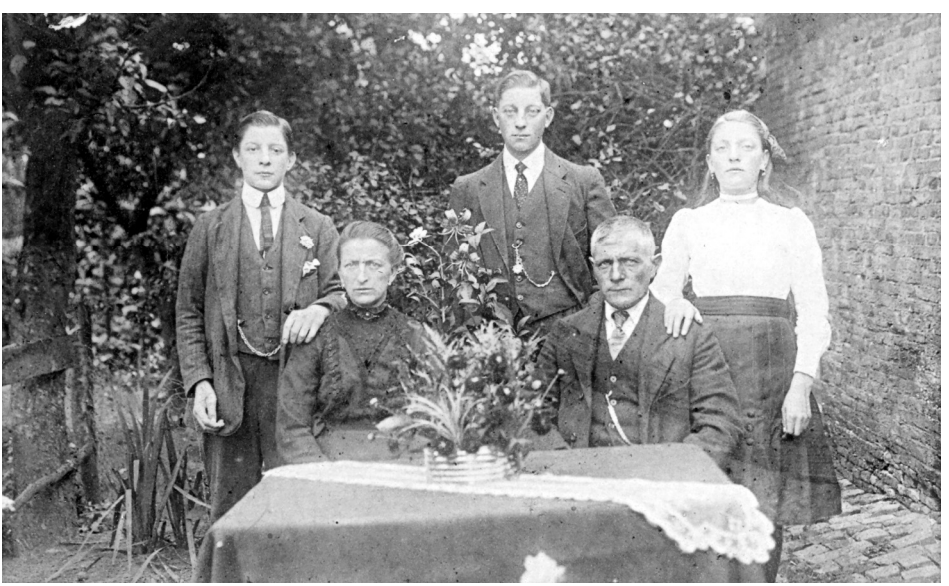

V.l.n.r. Gidius Kroeskamp (1904-1945), moeder Johanna Hendrika Kroeskamp-van Lunteren (1875-1965), Aart Kroeskamp (1897-1953), vader IJbert Kroeskamp (1872-1963), Cornelia Kroeskamp (1906-1992).

Dien aan het woord:

Ik ben een voorkind van mijn moeder Cornelia Kroeskamp, geboren in Eemnes in 1906. Ze was het jongste kind van IJbert en Hanna, die in 1893 in Eemnes getrouwd waren. Toen moeder 20 jaar oud was, raakt ze ongehuwd zwanger van mij. Omdat ze Engelse ziekte had gehad, moest de bevalling plaatsvinden in een ziekenhuis: dat werd het Academisch Ziekenhuis in Utrecht. Daar werd ik geboren op 26 november 1927. Ik werd Berendina Adriana genoemd. De moeder van mijn grootmoeder Hanna van Lunteren heette Berendina Adriana Eerligh en daar werd ik naar vernoemd.

Cornelia Kroeskamp (1906-1992), de moeder van Dien van Kempen. Foto uit 1924 toen Cornelia 18 jaar was.

Na een kort verblijf in het ziekenhuis in Utrecht ging ik met mijn moeder naar Eemnes. We konden inwonen bij haar ouders. Zo groeide ik de eerste drie jaren van mijn leven op bij mijn grootouders IJbert en Hanna Kroeskamp, die woonden in het oude schoolgebouw op Wakkerendijk 224. Ze bewoonden het voorste gedeelte, de vroegere woning van de bovenmeester. In het achterste gedeelte was de school geweest.

Mijn moeder trouwde op 22 mei 1930 in Eemnes met Adrianus van Kempen. Hij was niet mijn vader maar ik kreeg toen wel zijn achternaam. Na de trouwerij verlieten we Eemnes en IJbert en Hanna. Grootmoeder vond het heel erg dat ze mij moest laten gaan.

Maar ik kwam heel vaak terug; bijna alle vakanties logeerde ik bij mijn grootouders. Toen ik nog op de lagere school zat en in ’s-Graveland woonde, moest mijn moeder eens in het ziekenhuis worden opgenomen. De kinderen werden verdeeld over de familie en ik mocht naar mijn grootouders in Eemnes. Ik ben er zeker zes weken gebleven en ik was in die tijd leerling van de Bijbelschool aan de Laarderweg.

Zo maakte ik van alles mee bij mijn grootouders, waarvan ik graag het een en ander wil vertellen.

Mijn grootmoeder Hanna was een rechtlijnige vrouw; ze haakte naar deftigheid en was eerlijk. Ze was vroedvrouw in Eemnes. Haar eerste kind werd dood geboren in 1893. De vroedvrouw, die haar toen bijstond, bemerkte dat ze goed met de situatie omging. Ze zei: “Jij bent handig, dat bakeren zou jij ook wel goed kunnen doen”. Zo is het gekomen! Grootmoeder ging zich in het werk bekwamen en werd toen baker in Eemnes. In dit beroep is ze actief gebleven tot ongeveer 1935. Bij het 60-jarig huwelijk van IJbert en Hanna in 1953 kwamen nog verschillende Eemnessers, die Hanna gebakerd had.

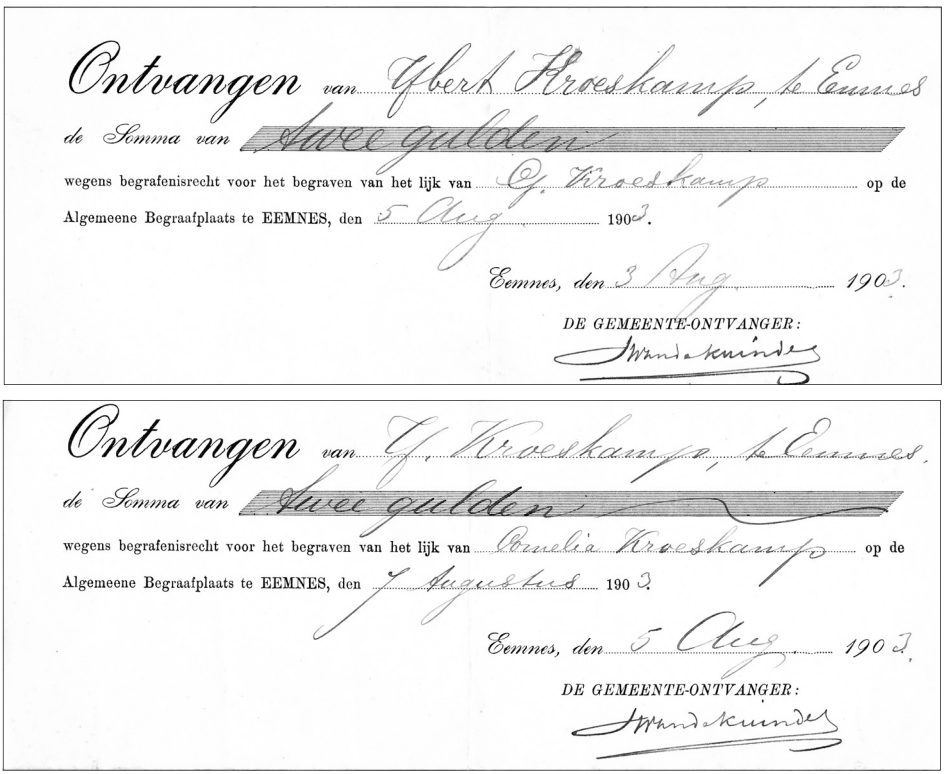

Ontvangen van Ybert Kroeskamp, te Eemnes
de Somma van twee gulden
wegens begrafenisrecht voor het begraven van het lijk van G. Kroeskamp op de
Algemeene Begraafplaats te EEMNES, den 5 Aug 1903.

Eemnes, den 3 Aug 1903.

DE GEMEENTE-ONTVANGER:

Ontvangen van G. Kroeskamp, te Eemnes
de Somma van twee gulden
wegens begrafenisrecht voor het begraven van het lijk van Cornelia Kroeskamp op de
Algemeene Begraafplaats te EEMNES, den 7 Augustus 1903.

Eemnes, den 5 Aug 1903.

DE GEMEENTE-ONTVANGER:

IJbert Kroeskamp en Hanna van Lunteren verloren begin augustus 1903 twee kinderen in één week tijd: Cornelia en Gidius.

Dien van Kempen (geb. 1927), gefotografeerd in 1933 op het tuinpad van de woning van haar grootouders op Wakkerendijk 224. Op de achtergrond opoe Hanna Kroeskamp-van Lunteren.

V.l.n.r. Dien Loep-van Kempen (geb. 1927), haar grootvader IJbert Kroeskamp met haar dochter Marjan Loep, grootmoeder Hanna Kroeskamp-van Lunteren. Foto uit 1953.

De vrouw van Kees Hoofd was Catharina Maria Hilhorst. Ze had elf kinderen gehad en in 1938 was ze in verwachting van de twaalfde, een nakomertje. Ze kwam bij mijn grootmoeder en zei: “Hanna, het is weer zover!” “Zo”, zei mijn grootmoeder, “wat wou je daarmee zeggen?” “Dat ik jou weer verwacht”, zei Vrouw Hoofd. “Je moet voor mij maar een jonkie nemen”, zei grootmoeder “ik doe het niet meer!” Daarop riep Vrouw Hoofd verontwaardigd: “Je hebt bij al mijn kinderen geholpen en nou doe je het niet meer!” Maar grootmoeder hield voet bij stuk en deed het niet.

In de linnenkast lagen altijd pakketten schorten en vierkante lappen naast de stofdoeken en theedoeken. Er waren in die tijd wel zwangere vrouwen, die bij hun huisdokter kwamen en zeiden dat ze de aanstaande bevalling maar spannend vonden. Dan zei de dokter: “Wie heb je?” Als ze dan zeiden: “Vrouw

Kroeskamp", kwam er als antwoord van de dokter: "Dan zit het wel goed!" Ik ben verpleegster geworden. Opoe was daar heel trots op: "Dat heb je van mij meegekregen", zei ze altijd en ze wilde er van alles over weten.

Mijn grootouders hebben elkaar leren kennen in Eemnes. Toen ze heel jong was, is opoe voor dag en nacht "uitbesteed" bij een boerderij in Eemnes. Dat was geen gemakkelijk leven. Als jong meisje moest je inwonen bij de boer en je was van 's morgens vroeg tot 's avonds laat in touw. In die tijd, rond 1890, werd het Hanna op een gegeven moment te veel. Ze hield erg veel van haar moeder en kreeg onder die moeilijke omstandigheden verschrikkelijk heimwee. Het ging zo niet langer en ze liep van de boerderij weg. Ze liet haar werk achter en liep naar haar moeder, die toen in Kortenhoef woonde. Toen ze daar aankwam, vroeg haar vader: "Wat kom jij hier doen?" Hanna antwoordde: "Ik kom voor moeder!" Vader reageerde resoluut: "Je hebt hier niets te maken; je hoort nu daar in Eemnes!" Hanna kon meteen weer teruglopen naar Eemnes! In 1893 zijn mijn grootouders in Eemnes getrouwd.

In de periode rond 1900 woonde IJbert met zijn gezin op Wakkerendijk 260. Dat was de boerderij van Seldenrijk. IJbert was daar boerenknecht en daarom mocht hij met zijn gezin in een bijvertrek wonen. Dat was een moeilijke perio-

V.l.n.r. Hanna Kroeskamp-van Lunteren, IJbert Kroeskamp en Cornelia van Kempen-Kroeskamp, de moeder van Dien Loep-van Kempen. Ca. 1955 gefotografeerd voor de woning Wakkerendijk 224.

de voor het gezin Kroeskamp. In 1901 brandde de hele boerderij af. Alles ging verloren; alleen de kinderen en het horloge van IJbert bleven gespaard. Op 1 augustus 1903 stierf het 3-jarig zoontje Gidius. Toen de dokter het kind kwam schouwen, zag hij de anderhalf-jarige Cornelia. Hij zei tegen Hanna: “Ik zou die maar goed in bed stoppen!” Vier dagen later, op 5 augustus 1903, stierf ook Cornelia. Binnen één week tijd had Hanna twee van haar kinderen verloren. In die tijd is ze bovendien erg ziek geweest.

Van 1910 tot 1916 woonde IJbert met zijn gezin in de Zes Woningen in Baarn. Dit blok van zes huizen lag strak langs de Amsterdamsestraatweg, net voorbij Groeneveld. De kinderen gingen in die tijd ook in Baarn naar school. Mijn moeder heeft haar lagere school in Baarn gevolgd. Grootmoeder Hanna woonde hier graag! Vlakbij was een boerderij. De boer, die daar woonde en grootmoeder werden verliefd! Het kwam echter niet verder dan het hek! Ze heeft het niet doorgezet omdat ze IJbert niet alleen wilde laten. Die was al zo heel jong wees geworden! “Als je zoiets begint, kom je vaak in nog grotere moeilijkheden of zoals de mensen zeiden: je komt van pissebed in kakkebed!” “Bezint eer je begint”, was het devies van opoe en “als je begint, maak het dan ook maar af anders komt het toch weer op je pad”. Daar zit volgens mij veel waarheid in.

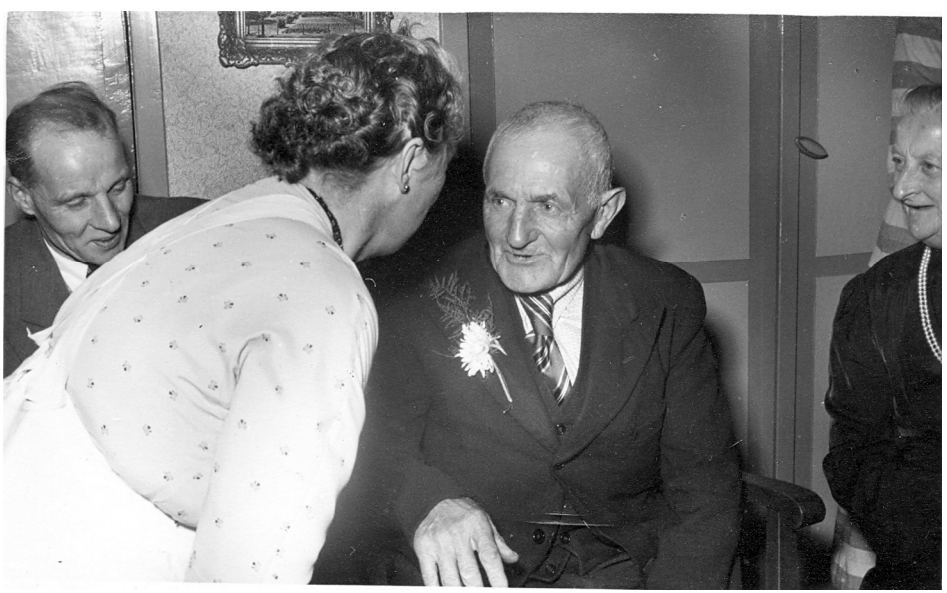

IJbert Kroeskamp (midden) met rechts zijn vrouw Hanna Kroeskamp-van Lunteren op de dag dat zij 65 jaar getrouwd waren: 20 september 1958.

Toen grootvader IJbert dertien jaar oud was, stierf zijn moeder Cornelia Kuit. Twee jaar later stierf ook zijn vader Aart Kroeskamp. Die stierf van verdriet! De zes kinderen werden her en der ondergebracht. Eén van de kinderen kwam bij Jannetje Snel terecht. IJbert werd bij een boer geplaatst. Hij had nou eenmaal niet genoeg om vooruit te komen en daarom heeft hij zijn hele leven knechtenwerk gedaan! Omdat dit niet veel opleverde, heeft hij allerlei bijbaantjes gehad. Zo kon hij heel goed zeisen haren en bijlen en botsen slijpen. Bij dat slijpen moest ik dan vaak helpen draaien aan de slijpsteen.

IJbert Kroeskamp aan het wieden op het pad voor het Dikke Torentje.

Als arbeider heeft grootvader IJbert veel in de Eemnesser polder gewerkt. Hij kwam daarbij wel tot achter in de polder, bij de Eem. Ik heb daar wel eens een keteltje met eten moeten brengen. Hij moest dan bijvoorbeeld sloten schoon maken. Hij ging ook wel bomen rooien o.a. bij Kruithoed. Korte tijd heeft hij bij de PEN gewerkt. (Electriciteitsmaatschappij).

Zijn belangrijkste bijbaantje was het werk als koster. Gedurende 28 ½ jaar is hij koster van het Dikke Torentje geweest. Dat was van ongeveer 1919 tot 1948. Dit kosterswerk deed hij altijd samen met zijn vrouw Hanna. Rond 1919 zijn ze komen wonen op Wakkerendijk 224. Dit was het oude schoolgebouw van Eemnes-Binnen. Daar zijn ze blijven wonen tot 1961. Ze woonden er in een hechte buurt. Zo lazen ze de krant samen met de familie Horst.

In de kerk het Dikke Torentje stond een grote kachel en die moest zaterdags altijd al aangemaakt worden. IJbert had naast zijn huis een schuur. Daar stonden altijd twee stapels turven: harde en zachte turven; die waren van de kerk. IJbert heeft er zelf nooit van gebruikt! In hun huis hadden Hanna en IJbert een groot fornuis waarop ze o.a. stoofperen en soep kookten. In dat fornuis lieten ze de turven van de kerk voorgloeien. Als ze goed gloeiend waren, gingen ze in een koperen doofpot; die kon grootvader niet alleen tillen. Ik heb nog wel eens

meegeholpen met dragen van het huis naar de kerk. Die turven gingen dan in de grote kachel in de kerk, die dan flink brandde maar nog was het altijd steenkoud in die kerk. Daarom konden mensen tegen een bepaald bedrag stoven bestellen. Die stoven moesten ook gevuld worden met gloeiende turf. Grootmoeder had altijd een stoof. Af en toe schoof ze die naar mij toe; dan mocht ik er ook even van genieten!

Mijn grootouders hielden samen de kerk schoon; o.a. stoffen en banken wrijven waarbij ik diverse keren geholpen heb. Ook luidden ze de klokken. Grootmoe moest eerst helpen trekken aan de zware klok; als die een beetje op gang was, ging zij naar de lichte. Soms mocht ik meehelpen; dan deden we de lichte klok samen.

Als er Avondmaal gehouden werd, moesten ze de Avondmaalstafel verzorgen. Daar werd een groot wit laken op gelegd. Het wittebrood, dat besteld was, werd aan de tafel gesneden. Ik herinner me zo'n hele berg. Er was een voorzanger, Aart Veldhuizen, en die was zo zeker! Hij zette de psalmen in; hij las ook de geloofsbelijdenis maar dat is later afgeschaft. Ik herinner me ook nog dat de brandspuit achter in de ruimte bij de trap naar het orgel stond.

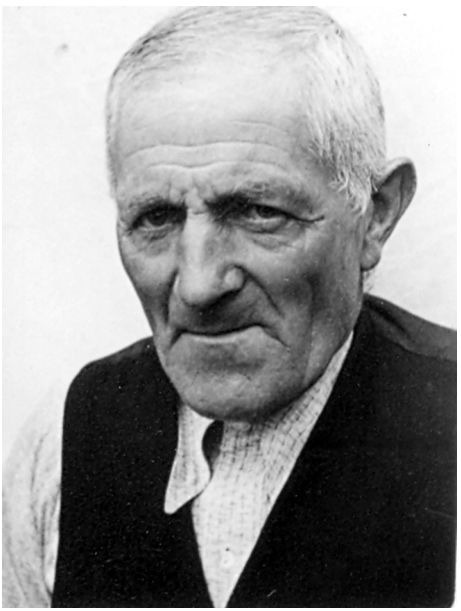

IJbert Kroeskamp (1872-1963)

Hanna Kroeskamp-van Lunteren (1875-1965)

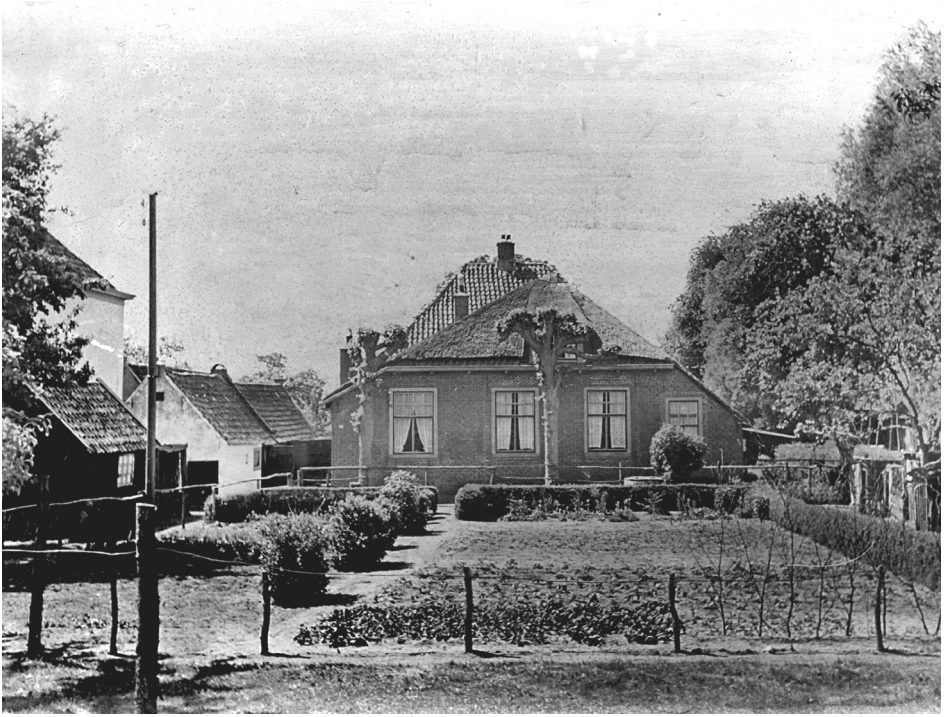

Foto van Wakkerendijk 224, de woning van IJbert Kroeskamp. Dit was de oude school voor Eemnes-Binnen met de hoofdenwoning. Foto ca. 1935.

Voor al dat kosterswerk kregen ze vijf gulden in de week. Bij het uitgaan van de kerk, kreeg IJbert wel eens een fooitje. Hij mocht dan 10% houden en de rest moest hij afdragen aan de kerk. Dat heeft hij altijd keurig gedaan!

IJbert en Hanna gingen samen ook wel waken bij stervenden. Hanna hielp soms bij het afleggen. Bij buurman Christiaan Nagel hebben ze ook gewaakt. Die stierf in 1945.

Mijn grootouders hielden ook altijd een geit. Op een middag ging ik uit mijn werk nog even kijken bij grootmoeder. Ik trof haar aan op de divan met een doek op haar hoofd en onder het bloed. Het bleek dat ze gevallen was, waarbij ze een groot gat in haar hoofd had opgelopen. Omdat alles onder het bloed zat, ging ik meteen de zaak schoonmaken met theedoeken, die ik uit de kast haalde. Er was maar één kraan in het hele huis en die zat in de gang. Toen ik de bebloede theedoeken in de witte emmer onder die kraan uitspoelde, realiseerde ik

Vreugde bij „watersnood"

Diamanten bruidspaar luidde de kerkklokken

Als de polders overstroomd werden was Eemnes goed geluimd

7 nachten in touw voor vier gulden

EEMNES — „Geef ons heden ons dagelijks brood, en ieder jaar één keer watersnood". Dat klinkt in het rampjaar 1953 cynisch, maar een halve eeuw geleden gaf een Eemnesser-buitendijks op die manier uiting aan de geest die toen in het dorp leefde.

Wanneer het water van de Zuiderzee de polders overstroomde en de nachtwacht de bewoners buitendijks klopte, dan stonden de mannen en vrouwen goed geluimd aan de dijk. In de hoop natuurlijk dat het niet over de kruin zou komen, maar met de vreugdevolle wetenschap dat vruchtbaar slib over de weilanden stroomde!

De nachtwacht, die van 1900 tot 1907 de Wakkerendijk voor zijn rekening had, was de thans 81-jarige IJbert Kroeskamp, die tezamen met zijn vrouw, de 78-jarige Johanna H. van Lunteren, op Dinsdag 15 September een voor Eemnes zeldzaam jubileum viert. Op die dag is het zestig jaar geleden, dat het paar in de opkamer van het café „De Lindeboom" — de toenmalige „gemeentesecretarie — door wethouder L. Eek in de echt werd verbonden.

57 cent per nacht

Kroeskamp had in zijn leven als landarbeider en grasmaaier nog een andere nevenbetrekking, dan die van nacht-

Het diamanten bruidspaar Kroeskamp—van Lunteren te Eemnes, met op de achtergrond het Dikke Torentje, waarvan het samen de klokken luidde.

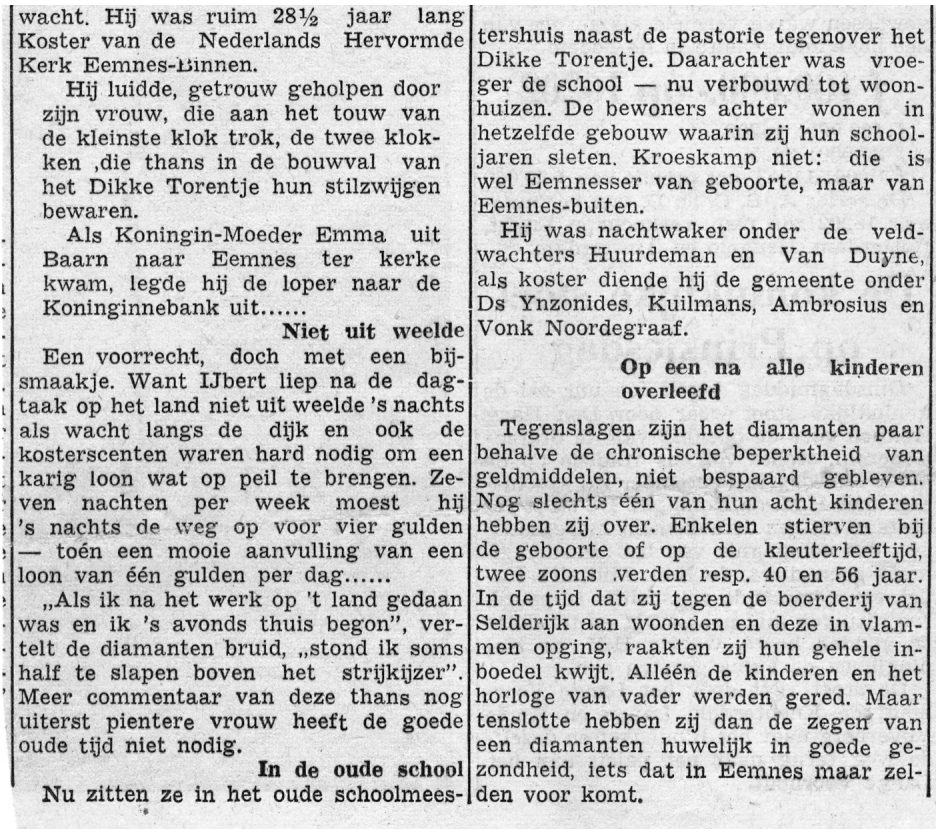

wacht. Hij was ruim 28½ jaar lang Koster van de Nederlands Hervormde Kerk Eemnes-Binnen.

Hij luidde, getrouw geholpen door zijn vrouw, die aan het touw van de kleinste klok trok, de twee klokken ,die thans in de bouwval van het Dikke Torentje hun stilzwijgen bewaren.

Als Koningin-Moeder Emma uit Baarn naar Eemnes ter kerke kwam, legde hij de loper naar de Koninginnebank uit.....

Niet uit weelde

Een voorrecht, doch met een bijsmaakje. Want IJbert liep na de dagtaak op het land niet uit weelde 's nachts als wacht langs de dijk en ook de kosterscenten waren hard nodig om een karig loon wat op peil te brengen. Zeven nachten per week moest hij 's nachts de weg op voor vier gulden — toén een mooie aanvulling van een loon van één gulden per dag.....

„Als ik na het werk op 't land gedaan was en ik 's avonds thuis begon", vertelt de diamanten bruid, „stond ik soms half te slapen boven het strijkijzer". Meer commentaar van deze thans nog uiterst pientere vrouw heeft de goede oude tijd niet nodig.

In de oude school

Nu zitten ze in het oude schoolmeestershuis naast de pastorie tegenover het Dikke Torentje. Daarachter was vroeger de school — nu verbouwd tot woonhuizen. De bewoners achter wonen in hetzelfde gebouw waarin zij hun schooljaren sleten. Kroeskamp niet: die is wel Eemnesser van geboorte, maar van Eemnes-buiten.

Hij was nachtwaker onder de veldwachters Huurdeman en Van Duyne, als koster diende hij de gemeente onder Ds Ynzonides, Kuilmans, Ambrosius en Vonk Noordegraaf.

Op een na alle kinderen overleefd

Tegenslagen zijn het diamanten paar behalve de chronische beperktheid van geldmiddelen, niet bespaard gebleven. Nog slechts één van hun acht kinderen hebben zij over. Enkelen stierven bij de geboorte of op de kleuterleeftijd, twee zoons werden resp. 40 en 56 jaar. In de tijd dat zij tegen de boerderij van Selderijk aan woonden en deze in vlammen opging, raakten zij hun gehele inboedel kwijt. Alléén de kinderen en het horloge van vader werden gered. Maar tenslotte hebben zij dan de zegen van een diamanten huwelijk in goede gezondheid, iets dat in Eemnes maar zelden voor komt.

Uit de Gooi- en Eemlander van 15 september 1953.

me ineens dat dit het bloed van grootmoeder was; ik werd draaierig en viel min of meer flauw. Even later kwam grootmoe kijken wat er aan de hand was. Ze gaf me een schop met de punt van haar schoen en zei: "Wat is er met jou aan de hand? Sta op, stel je niet aan!"

Om terug te komen op hun geit: grootvader had een hekel aan melken; ook de geit wilde hij nooit melken. Grootmoeder moest het dus altijd doen. Nu ze dat gat in haar hoofd had, zat ze met een probleem. Ze kon niet melken en ze wist zeker dat IJbert het ook niet zou doen. Daarom bood ik aan om te melken; ik had het al honderdduizend keer gezien! Ik had geluk: de geit liet zich netjes melken. Toen ik klaar was, zei grootmoe: "Laat eens zien?" En het viel haar

niet eens tegen! Enige tijd later kwam grootvader thuis en zijn eerste vraag was: “Wat is hier gebeurd?” Ik vertelde hem het hele verhaal en zijn eerste reactie was: “Hè, nou moet ik godvergeme nog melken ook!” Hij was opgelucht toen hij hoorde dat het niet meer hoefde.

Grootmoeder wandelde graag; dat deed ik ook en vaak liep ik mee. Ze ging dan hele einden lopen en kwam ’s avonds weer thuis. Ze was ook dol op de natuur; ze kon zo een eind de polder inlopen als de dotterbloemen bloeiden. We wandelden ook wel eens naar oom Piet Kroeskamp in Soest. We liepen dan langs Paleis Soestdijk of langs De Naald en dronken een kopje thee bij oom Piet en tante Neeltje. Voordat we gingen lopen werd ’s morgens de rijst gekookt. Die werd dan in bed gezet met de kussens erop. Als we ’s avonds thuis kwamen, hoefden we niet meer te koken. We hadden lekkere dikke rijst, die botergaar was en die we aten met boter, suiker en hardgekookte eieren.

Zoals ik al vertelde hebben mijn grootouders tot 1961 in het oude schoolgebouw aan de schooldam bij Dikke Torentje gewoond. Rond die tijd begon grootmoeder te dementeren. Mevrouw Van Gelder van de kerk heeft er toen voor gezorgd dat ze ondergebracht werden bij een mevrouw in Soest. Daar zijn ze na een paar jaar overleden.

Ik denk nog vaak aan ze terug. Een tijdje geleden zag ik dat hun woning in het oude schoolgebouw te koop stond voor 775.000 Euro. Onbegrijpelijk als je nog weet dat mijn grootouders 2 gulden huur in de week betaalden. Het huis was toen van de overbuurman, Teus Blom, een alleenstaande man. Hij kwam elke week ’s avonds na het eten een bakkie koffie halen en dan nam hij de huur mee. Hij deed zelf het onderhoudswerk en hield de bomen bij.
De tijden zijn wel veranderd!

Aan het eind van dit interview wil ik mevrouw Dien Loep-van Kempen hartelijk bedanken voor haar prettige medewerking en voor het beschikbaar stellen van het fotomateriaal. Ze heeft zowaar nog een foto kunnen vinden waar haar grootvader IJbert Kroeskamp lachend op staat!

De klokken gaan weer luiden!

FOEKE DE WOLF

Toen ik in de vorige editie van ons kwartaalblad over de voortgang van het klokkenplan berichtte, leek er nog wat stagnatie op te treden, maar deze keer kan ik alleen maar gunstige ontwikkelingen melden.

Eind 2008 werden van drie firma's offertes ontvangen voor de revisie van de luidinrichtingen van de twee oude klokken in het Dikke Torentje en voor de restauratie van het torenuurwerk, dat in werkende staat zal worden opgesteld in de hal van het nieuwe gemeentehuis.
De beoordeling van de offertes op prijs, kwaliteit en levertijd vond begin januari plaats en had tot resultaat dat het herstel van de luidinrichtingen kon worden opgedragen aan de klokkengieterij Kon. Eijsbouts te Asten (NBr). De begeleiding van dit onderdeel van het klokkenplan is aan schrijver dezes toevertrouwd.
Voor de restauratie van het 17e-eeuwse uurwerk viel de keuze op een gespecialiseerd Fries bedrijf, de firma Vellema Torenuurwerken B.V. te Hallum. Dit project zal worden begeleid door de Stichting tot Behoud van het Torenuurwerk, die ook het bestek heeft opgesteld.
De firma's Eijsbouts en Vellema zijn intussen gestart met de voorbereiding van de werkzaamheden die, als alles volgens planning verloopt, in mei 2009 zullen worden afgerond.
Het is de bedoeling dat op 5 mei 2009, precies een jaar na de 'proefluiding', de klokken van het Dikke Torentje weer voor het eerst samen zullen luiden.

Er is naar gestreefd de oorspronkelijke klankkleur van de in 1637 gegoten klokken zo goed mogelijk te reconstrueren. Daarom krijgen beide klokken nieuwe, smeedijzeren klepels naar historisch model. Deze klepels bezitten een geringere hardheid dan moderne klepels en produceren een mildere, ronde klank. Bij de grote klok zal voor de uurslag, die momenteel wel erg timide klinkt, een zwaardere hamer worden gemonteerd. Beide klokken krijgen nieuwe (kogel)lagers en luidtouwen. Bij de kleine klok wordt de scheefstand van de luidas gecorrigeerd en bij de grote klok wordt het luidwiel rechtgezet. Verwacht mag worden dat de klokken daarna weer perfect zullen luiden én klinken.

Voor het luiden van de klokken zijn echter wel klokkenluiders nodig. Daarom is in het klokkenplan voorgesteld een Eemnesser 'luidgilde' op te richten. Momenteel wordt gewerkt aan het opstellen van een luidschema en een luidregle-

ment, waarin de luidtijden en instructies voor de klokkenluiders worden vastgelegd. Zodra dit de vereiste goedkeuringen heeft gekregen, zal de oprichting van het klokkenluidersgilde in gang worden gezet. Uiteraard wordt ernaar gestreefd het nuttige en het aangename te combineren en zal bij het nieuwe klokkenluidersgilde ook de gezelligheid ruimschoots aandacht krijgen.
In april zal Robert Vink, luidmeester van het Utrechts Klokkenluiders Gilde (UKG), in de Oudheidkamer voor de aspirant-klokkenluiders een inleiding houden.
Natuurlijk leer je klokkenluiden niet uit een boekje en is er ook enige oefening voor nodig.
Daartoe zullen de Eemnesser klokkenluiders een praktijkopleiding krijgen in de Domtoren in Utrecht! Een unieke mogelijkheid, die we te danken hebben aan de enthousiaste medewerking van het Utrechts Klokkenluiders Gilde.

Intussen gaan we ons al vast oriënteren op de volgende fase van het klokkenplan: de restauratie en het weer in gebruik nemen van het 19e-eeuwse uurwerk in de toren van de Hervormde kerk in Eemnes-Buiten.

Maar daarover volgende keer meer.

Er is plaats voor u binnen de interviewgroep

Elke trouwe lezer van ons kwartaalblad weet dat er in iedere aflevering een interview staat met een oudere Eemnesser of oud-Eemnesser. Deze interviews worden om beurten verzorgd door Kees van Rijsdam, Wim Hilhorst en Henk van Hees.

We willen onze groep graag aanvullen met nog één persoon! Dan hoeft nl. iedereen slechts één interview per jaar te maken. Dat kost relatief weinig tijd, zeker als je weet dat de interviewgroep ook maar één keer per jaar vergadert! Goede begeleiding is verzekerd!

Voelt u er iets voor? Neem dan gerust contact op met:

Henk van Hees
Kerkstraat 15
3755 CK Eemnes
035 – 5389849
e-mail: info@kleinwee.demon.nl

TE KOOP IN DE OUDHEIDKAMER

8 ansichtkaarten van het vroegere Eemnes

Per stuk 80 cent

Voor leden:
serie van 8 kaarten € 5,-

HET GOOI *toen & nu*

ook voor Eemnes

Tot het midden van de 20ste eeuw was Eemnes vooral een dorp van melkveehouders. Daardoor was er meer aandacht voor het Eemland dan voor het Gooi. Met de komst van de forenzen groeide het aantal inwoners dat op één of andere manier een relatie heeft met het Gooi. De kort geleden door Waanders begonnen serie HET GOOI toen & nu" biedt een goede manier om markante historische onderwerpen van het Gooi te leren kennen. De serie gaat 18 kleine boekjes omvatten. Elke maand verschijnt er weer een deel.

De aankondiging van de serie en het eerste deeltje beloven toegankelijke beschrijvingen door auteurs van naam, voorzien van heel aansprekende foto's. Het eerste deeltje gaf mij een indruk van de hele serie van 17 verschillende thema's. Dat maakte me vooral nieuwsgierig naar de titels Dagelijks brood (deel 4), Sporen in het landschap (deel 6) en Denkers en doeners (deel 7). Alle in deel 1 gegeven voorbeelden van de 17 thema's geven mooie foto's en vlot leesbare teksten, die doen uitzien naar de volgende boekjes.

Deel 2 van de serie heeft als titel "Onder dak". Het boekje beschrijft het ontstaan en toont het verleden en heden van dertien kenmerkende woonbuurten en villa's verspreid over Laren, Blaricum, Huizen, Naarden, Bussum en Hilversum. Opnieuw trekken de mooie oude en nieuwe foto's aandacht voor de beschrijvingen. Bij terug kijken in deel 1, merkte ik wel op, dat het daar behandelde voorbeeld voor deel 2 (Vissershuisje in Huizen) in deel 2 niet is

behandeld. Dat geeft de indruk dat ook de voorbeelden voor de andere 16 delen aanvullende informatie geven.

Bij het schrijven van deze bespreking van deel 1 en 2 zijn deel 3 en 4 inmiddels verschenen, maar ik heb ze nog niet ingezien.

De eerste twee delen staan in de HKE-bibliotheek als nummer 2AA 23 en 2AK 29. Mogelijk straks ook alle andere delen.

Prijs: € 6, 95 per 'hand'-boekje van 96 pagina's.
Uitgave: Waanders te Zwolle.
Los te koop bij de boekhandel en ook als serie te bestellen.
Informatie: www.hetgooitoenennu.nl of vraag de brochure in de winkel.

Rom van der Schaaf

Dringen langs de dijk*

VIJF EEUWEN BEVOLKINGSONTWIKKELING VAN EEMNES[1]

RONALD ROMMES

Anno 2008 telt de gemeente Eemnes officieel 8891 inwoners. Dat zijn er 8,5 maal zoveel als 500 jaar geleden. De bevolkingsomvang is dus fors toegenomen. Uit een vergelijking met de omliggende gemeenten of met de gehele provincie Utrecht blijkt de groei in Eemnes echter vrij bescheiden te zijn geweest. Zo groeide het inwonertal van Bunschoten-Spakenburg met een factor 20! Eemnes bleef dus achter. De vraag is nu waarom de bevolkingsgroei van Eemnes zo traag verliep? Is er sprake van een geleidelijk proces van 'vertraagde groei' of is de ontwikkeling van de bevolking grilliger verlopen en zijn bepaalde perioden aan te wijzen waarin Eemnes ten opzichte van andere gemeenten sterker dan wel minder sterk groeide? In deze bijdrage wordt een reconstructie op hoofdlijnen gegeven.

Het begin

Van de 14e tot de 20e eeuw heeft de bebouwing van Eemnes zich grotendeels geconcentreerd langs de Hollandse Rede oftewel de Wakkerendijk. De eerste bewoning in Eemnes vond echter verder oostwaarts langs de Eem plaats, waar Eemnes was ontstaan door ontginning. Het uitgangspunt van de ontginning was volgens historisch-geograaf Vervloet de Eemoever, maar anderen menen dat deze plaatsvond vanuit het zuidoostelijk gelegen Eembrugge. Daar stond het kasteel Ter Eem, waar de bisschoppelijke vertegenwoordiger zetelde.[2]

Eind 13e eeuw zetten de graven van Holland de aanval in op omliggende gebieden. In het noorden wisten ze West-Friesland blijvend aan hun graafschap toe te voegen, maar mislukte de aanval op Friesland. Ten oosten van Holland werden grote gebieden van de bisschop van Utrecht afgenomen, waaronder Amstelland. Om aan onduidelijkheden over het grensverloop in het onontgonnen veen bij Eemnes een einde te maken, werd rond 1330 door de graaf van Holland de Hollandse Rede getrokken, waarna de Utrechtse Eemnessers werden uitgenodigd om in het Hollandse deel – Oost-Holland – te komen wonen en dus ontginnen. Dit leidde tot enige gewelddadige verwikkelingen en afbranden van

---

* *Het artikel is eerder verschenen in* Tussen Vecht en Eem 26 (2008), nr. 4. *Enkele aanpassingen op basis van reacties daarop m.b.t. inwoneraantallen en de grens tussen Eemnes-Binnen en -Buiten zijn in deze versie verwerkt. Ook is een bijlage toegevoegd met bevolkingsaantallen.*

Luchtfoto met oude dorpskern van Eemnes Buiten, 1951 (coll. Aviodrome Luchtfotografie, Lelystad). Van onder naar boven loopt de Wakkerendijk/Meentweg, haaks daarop naar het westen (links) de Laarderweg. Vele eeuwen bepaalden deze wegen de lintbebouwing van Eemnes. Vanaf de jaren vijftig is Eemnes uitgebreid ten noorden en ten zuiden van de Laarderweg, met respectievelijk de Noordbuurt en de Zuidbuurt.

het nieuwe Eemnes door de bisschop in 1348. Bij de vrede van 1356 werd het hele huidige gebied van Eemnes definitief Utrechts.
Oost-west liep van de Eem tot Laren een brede dijk, de Zuidwend(e) of Zijdwinde. Die was omstreeks 1300 aangelegd, als noordelijke begrenzing van de ontginning, die begon bij Ter Eem (het latere Eembrugge). In de tweede helft van de 14^{e} eeuw zijn de Eemnessers ook gaan ontginnen aan de noordkant van de Zuidwend. De Hollandse Rede werd rond 1340 verhoogd tot een zeekering en kreeg later de naam Wakkerswech. Dat was de huidige Wakkerendijk en Meentweg. Veel bewoners van Ter Eem gingen toen aan de veilige westkant van de dijk wonen. Een reden was de bodemdaling van het land aan de oostkant, maar het kwam ook door voordelen, die de graaf van Holland hen bood. Gaandeweg concentreerde vrijwel de hele bewoning zich daar. Er ontstond een dijkdorp met lintbebouwing, die nu nog aanwezig is.

Er waren langs de dijk twee woonkernen ontstaan. Als een soort beloning van de bisschop van Utrecht, kreeg de noordelijke woonkern in 1352 stadsrecht met

de naam Emenesse en men mocht als zelfstandige parochie een kerk bouwen (op de Zuidwend in de huidige Kerkstraat). De zuidelijke woonkern bleef eerst bij Ter Eem als "Ter Eem de Westzijde". Toen het in 1439 ook een eigen parochie werd en stadsrecht kreeg, werd voor die nederzetting de naam Binnendijk gevoerd. Later kreeg Binnendijk de officiële naam Eemnes-Binnen(dijks) en de noordelijke woonkern Emenesse werd Eemnes-Buiten(dijks). Eeuwen lang bleven het twee afzonderlijk plaatsen met hun eigen stadsrecht en kerk. Zoals bij meer Utrechtse plaatsen (Baarn, 't Gein, Vreeland) leidden stadsrechten niet tot echte stadsvorming. In 1811, aan het einde van de Franse tijd, zijn de twee plaatsen samengevoegd tot één gemeente Eemnes. Tot ver in de 20e eeuw zijn ze echter aangeduid als twee plaatsen Eemnes-Binnen en Eemnes-Buiten. Sinds 1995 geven veel auteurs aan, dat de Zuidwend de aanvankelijke grens was tussen Eemnes-Binnen(dijks) en Eemnes-Buiten(dijks), mede omdat het land ten noorden ervan werd ontgonnen door de bewoners van Emenesse (Buitendijks). Er zijn echter veel indicaties, dat de oost-west lopende grens van de parochies en de gerechten altijd heeft gelegen tussen de huidige adressen Wakkerendijk 178 en 180. Over de herkomst van de namen zijn er uiteenlopende veronderstellingen.

Voor betere afwatering en transport van goederen werd de wetering langs de zuidkant van de Zuidwend in 1589 verdiept en verbreed tot de Eemnesservaart. Toen de ontginning aan de noordkant ver was gevorderd, is de Zuidwend afgegraven (1651). De brede strook land werd meentgrond voor gezamenlijk gebruik door Eemnes-Binnen en -Buiten. In verband daarmee kreeg het een blokverkaveling, die nog zichtbaar is en zich onderscheidt van de lange smalle kavels van het overige land van Eemnes. Deze zogenaamde erfstroken kregen ongeveer 500 jaar geleden namen van de toenmalige eigenaars. Het land aan de oostkant van de Wakkerswech werd 's winters dikwijls overspoeld door de zee en was hooiland. Het werd 'te veld' genoemd. Aan de westkant was er ook veel bouwland. Dat deel heette 'te veen'.

Bevolkingsaanwas van Eemnes tussen 1500 en 1795

Het is niet gemakkelijk om een goed beeld te geven van de groei van de bevolking van Eemnes door de tijd heen. Zeker voor de periode tussen 1500 en 1795, maar ook daarna zijn de cijfers niet altijd betrouwbaar. De eerste landelijke volkstelling werd pas in 1795 gehouden. De Fransen waren Nederland binnengetrokken en hadden het Bataafs bewind aan de macht gebracht. Om afgevaardigden te kiezen voor een nationale vergadering, om een grondwet op te stellen, werden kiesdistricten ingesteld gebaseerd op het bevolkingsaantal. Daartoe moest geteld worden. Eemnes had in 1795 1204 inwoners, waarvan 869 in Eemnes Buiten en 335 in Eemnes Binnen.

Tussen 1795 en 1971 werden herhaaldelijk nieuwe volkstellingen gehouden, tussen 1830 en 1930 om de tien jaar. Uit tussenliggende jaren en sinds 1971 zijn bevolkingsaantallen bekend op grond van – niet altijd betrouwbare – ambtelijke berekeningen. Als we verder terug willen in de tijd moeten we ons behelpen met schattingen. Afhankelijk van de bronnen waarop deze gebaseerd zijn, zijn ze meer of minder betrouwbaar en moeten dus kritisch benaderd worden. Het betreft vooral fiscale gegevens en kerkelijke doop-, trouw- en begraafboeken. Voor Eemnes zijn deze laatste bronnen echter slecht bruikbaar omdat ze pas vrij laat beginnen en lacunes bevatten.
De oudste gegevens zijn gebruikt door Van Kalveen voor een schatting van de bevolking van het maarschalkskwartier Eemland.[3] Het gaat om een belastinglijst uit 1514. Er zouden destijds 188 gezinnen of huishoudens in Eemnes zijn geweest, 141 in Eemnes Buiten (75 procent) en 47 in Eemnes Binnen (25 procent). Van Kalveen berekende de totale bevolking door uit te gaan van gemiddeld 6 personen per huishouden, maar Van Schaïk corrigeerde dat aantal later tot 5,5.[4] Als we dat laatste gemiddelde aanhouden, zouden in 1514 1030-1040 mensen in Eemnes hebben gewoond.
Een vergelijking van de aantallen voor 1514 en 1795 geeft een groei met circa 170 personen in bijna driehonderd jaar. Een toename met 16-17 procent over zo'n lange periode lijkt weinig en is dat ook in vergelijking met de provincie Utrecht en geheel Nederland (beide ongeveer 100 procent). Het gewest Holland kende zelfs een groei van bijna 300 procent. Als we dichter bij Eemnes blijven, blijkt het genuanceerder te liggen. Het maarschalksdistrict Eemland kende een groei van circa 61 procent, die echter vooral te danken was aan de ontwikkeling op de zandgronden. Plaatsen als Soest, Stoutenburg en Woudenberg zagen hun inwonertal meer dan verdubbelen. Een vergelijking met de aangrenzende plaatsen Baarn en Bunschoten valt niet ongunstig uit. Terwijl Eemnes in 1795 meer inwoners telde dan in 1514, stagneerde Baarn (huidige gemeentegrenzen) en daalde de bevolking van Bunschoten-Spakenburg van meer dan 900 in 1514 tot 779 inwoners in 1795!
Een meer gedetailleerde reconstructie van de bevolkingsontwikkeling tussen 1514 en 1795 is moeilijk. Slechts uit enkele jaren zijn schattingen te maken. Daarbij moet bedacht worden dat het bevolkingsaantal van jaar tot jaar scherp kon fluctueren.

Eemnesser bevolking door oorlogshandelingen geteisterd
In grote delen van Nederland is de bevolking tussen begin 16e en begin 17e eeuw ruwweg verdubbeld.[5] In Eemnes lijkt daarvan geen sprake. Het inwonertal in 1632/1633 wijst daarop. Als bron is gebruik gemaakt van een belastingheffing. In 1632 besloten de Staten van Utrecht tot een verhoging van de belasting op het gemaal. Hoewel deze doorgaans werd geheven naar de omvang van

het verbruik van granen, erwten en dergelijke, besloot men nu tot een hoofdelijke omslag. Iedereen van één jaar en ouder werd aangeslagen voor een bedrag van 2 stuivers. Er werden lijsten opgesteld door de schout die werden beoordeeld door een Statencommissie. Na goedkeuring kon de belasting worden ge-

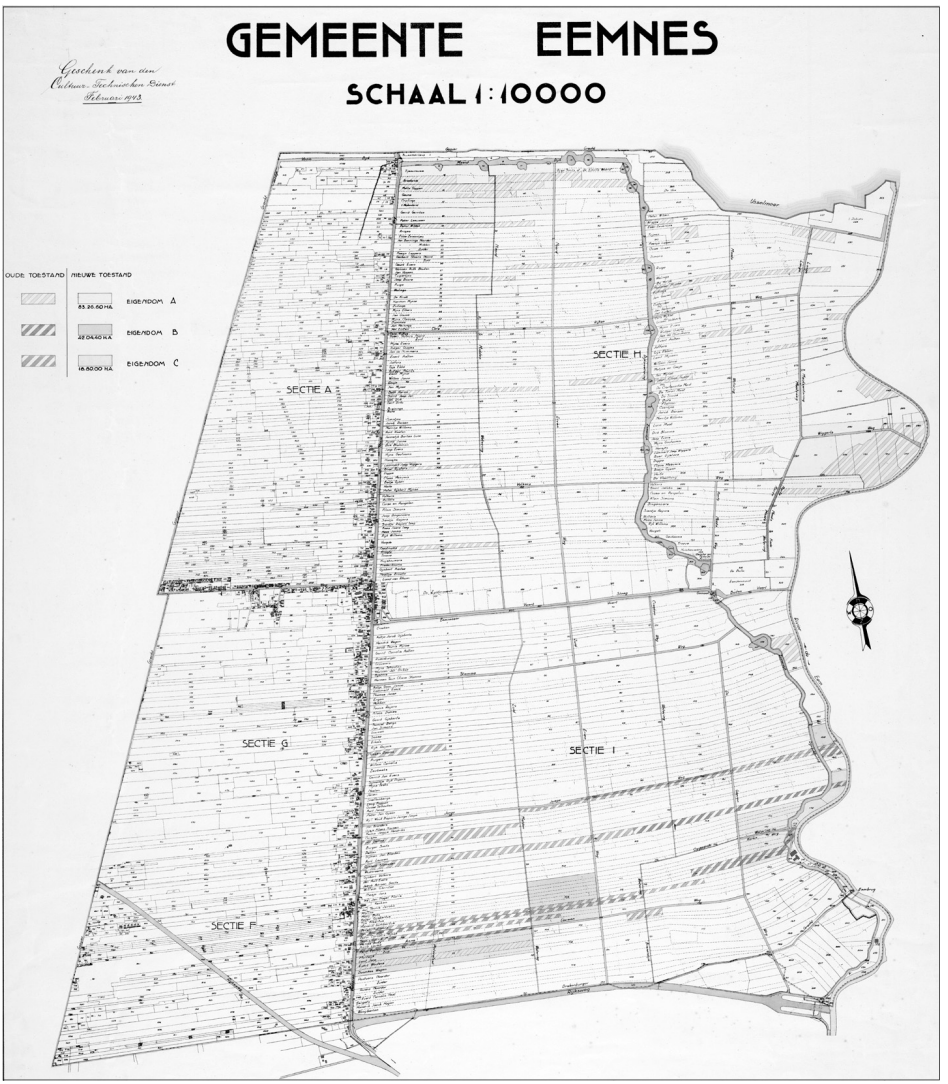

Ingekleurde kadastrale kaart van de gemeente Eemnes uit 1942 met daarop de namen van de smalle kavels, genoemd naar vroegere eigenaren van de verschillende percelen (coll. Archief Waterschap Vallei en Eem). Een grote kopie van deze kaart is aanwezig in de Oudheidkamer.

ind. Vrijwel alle originele lijsten van belastingplichtigen zijn verloren gegaan, maar er bestaat nog een overzicht met de opbrengsten per plaats. Op grond daarvan is berekend dat in Eemnes Buiten 807 en Eemnes Binnen 244 mensen betaalden. In totaal dus 1051, waarbij de zuigelingen nog moeten worden opgeteld. Op grond van 19e-eeuwse volkstellingen kan dat op circa 3 procent gesteld worden, zodat het totale inwonertal circa 1080 bedroeg.

Het is zonder nader onderzoek moeilijk te zeggen waarom de groei in Eemnes beperkt was gebleven tot vier à vijf procent. Er was sinds begin 16e eeuw veel gebeurd, zoals oorlogsvoering en plunderingen in 1527/1528 en in de jaren 1570-1590. Ook overstromingen en epidemieën van pest en dysenterie kunnen een rol hebben gespeeld, maar doorgaans werden de demografische gevolgen daarvan weer snel teniet gedaan. Mogelijk werd het aantal in 1632/1633 gedrukt door de gevolgen van de Spaanse bezetting van Amersfoort in 1629. Die ging samen met plundertochten in heel Eemland. Veel Amersfoorters vluchtten en kwamen niet terug.[6] Mogelijk gold dat ook voor inwoners van Eemnes.

Ook na de Franse inval van juni 1672 sloegen veel bewoners van Eemland op de vlucht. Bij de visitatie door de hervormde classis op 21 augustus 1672 werd opgemerkt dat 'zedert t vluchten somtyts niet gepre-dickt' werd.[7] De maand daarna werd Eemnes geplunderd. Van Amersfoort en Bunschoten is bekend dat veel vluchtelingen niet of pas veel later zijn teruggekeerd. Vermoedelijk gold dat ook voor veel Eemnessers, want de bevolkingsschatting voor 1675 wijst op een enorme daling sinds 1632/1633.

De schatting is gebaseerd op een overzicht van de bevolking van Eemland uit 1675.[8] De gegevens werden verzameld voor een nieuwe belasting, het familiegeld, die werd ingevoerd ter financiering van de nog tot 1678 voortdurende oorlog. Op het oog zijn de lijsten uit 1675 volledig, aangezien ook de voor belastingbetaling vrijgestelde armen zijn genoteerd. Toch is niet uit te sluiten dat in Eemnes Buiten onderregistratie heeft plaatsgevonden. Daarvoor zijn twee aanwijzingen: (1) Binnendijks telde meer huishoudens dan in 1514, terwijl dat er in Buitendijks 13,5 procent minder zijn. De verklaring kan zijn dat uit Eemnes Buiten meer mensen gevlucht zijn dan uit Binnen, maar onderregistratie is ook mogelijk; (2) de gemiddelde omvang van de huishoudens verschilt: Eemnes Buiten 3,2 en Eemnes Binnen 3,6 (vergelijk Bunschoten met 3,55). Vooral het uitzonderlijk hoge percentage gezinnen met slechts één persoon (i.p.v. een echtpaar) als hoofdbewoner in Eemnes Buiten geeft te denken: 47 procent, elders in Eemland gemiddeld 30-33 procent. Vermoedelijk is bij 15 à 20 huishoudens verzuimd om ook de echtgeno(o)t(e) te vermelden.

In totaal zijn in Eemnes Buiten 121 huishoudens geregistreerd met 369 personen, waarbij dus nog 15 à 20 echtgenotes kunnen worden opgeteld, en in Eemnes-binnendijks 50 huishoudens met 182 personen. Voor heel Eemnes geeft dat 171 huishoudens met 571 personen; gecorrigeerd voor onderregistratie 586.

Dat wijst op een bevolkingsdaling met bijna de helft in amper een halve eeuw! Voor een belangrijk deel heeft deze in de jaren zeventig plaatsgevonden, gezien de daling van het aantal lidmaten in beide Nederduits-gereformeerde kerken: 165 in 1669, circa 120 rond 1680. Wel vond daarna fors herstel plaats tot 160 lidmaten in 1689. Mogelijk zijn veel Eemnessers pas in de jaren tachtig teruggekeerd.

Inwonersaantal herstelt zich langzaam

In 1702 werd Eemnes getroffen door een overstroming. Dat gebeurde vaker. De zee was vooral gevaarlijk bij noordwesterstorm. Beruchte stormvloeden waren er ook in 1570, 1610, 1651, 1702, 1714, 1741, 1756, 1775, 1808, 1825, 1903 en 1916. Tijdens deze laatste overstroming werd vooral het gebied ten oosten van de Eem zwaar getroffen, maar kwam in Eemnes ook een groot deel van de Noordpolder te Veen onder water te staan na doorbraken in de Wakkerendijk.[9] Pas met de voltooiing van de Afsluitdijk in 1932 was de dreiging van het zeewater verdwenen. De overstroming van 1702 vormde de aanleiding voor een verlaging van het huisgeld.[10] Volgens de daartoe in 1702 opgestelde lijst waren er volgens publicatie in 1705 in Eemnes Buiten 132 huizen en in Eemnes Binnen 47 huizen. In Binnen waren door de 'hoge watervloed' drie huizen 'onder de voet (...) gespoeld' en opnieuw opgebouwd, waarvoor tien jaar belastingvrijstelling werd verleend. In Buiten werd om die reden voor twaalf huizen vrijstelling verleend. Onbekend is of ook huizen verloren zijn gegaan zonder te zijn herbouwd en die niet bij het totaalcijfer van 179 huizen zijn inbegrepen. Uitgaande van 3,9 à 4,3 mensen per huis[11] zouden er 716-770 mensen in Eemnes hebben gewoond. Dat is 25-35 procent meer dan in 1675, zodat een krachtig hersteld had plaatsgevonden. Wel zouden er nog altijd rond 30 procent minder inwoners zijn geweest dan in 1632/1633, maar gezien de enorme teruggang op het Noord-Hollandse en Friese platteland is dat geen onmogelijkheid.

De eerste helft van de 18e eeuw was geen gunstige tijd voor de landbouw en dus ook niet voor een overwegend agrarische gemeente als Eemnes. Lage landbouwprijzen, hoge belastingen en waterschapslasten, en veeziekten speelden daarin een rol. Omdat de Eemnesser bevolking de belastingen niet meer kon opbrengen, werd een – afgewezen – verzoek om belastingverlaging bij de Staten van Utrecht ingediend (1719). Wat was het geval? Boerderijen met de bijbehorende landerijen werden opgesplitst en in delen verhuurd. Daardoor waren er nu boerderijen met te weinig grond voor een rendabele bedrijfsvoering. Ze stonden leeg of werden verhuurd aan arme lieden, die nauwelijks bijdroegen aan de belastingen. Bij de toenmalige wijze van belastingheffing, waarbij een rechtsgebied een bepaald bedrag aan de Staten moest opbrengen, betekende het dat de overige bevolking meer moest gaan betalen. Dit was mede een probleem omdat de mensen 'in getal, en sonderling ook in vermogen zeer verminderen'.[12]

Enige cijfers over de bevolkingsontwikkeling

jaar	Eemnes-buiten(dijks) personen	Eemnes-binnen(dijks) personen	Totaal personen	bron
1514	776	259	1034	1
1632	831	251	1082	1
1675	384-389	182	566-571	1
1705	>475	>169	>644	1
1750	681	253	934	1
1795	869	335	1204	2
1809	839	325	1164	2
1815			1170	2
1829			1351	2
1839			1396	2
1849	961	489	1450	2
1859			1341	2
1869			1290	2
1879	905	382	1287	2
1889			1283	2
1899	896	366	1275	2
1909	948	374	1329	2
1920			1536	2
1930			1875	2
1947			2225	2
1960			2698	2
1965			2913	3
1971			3535	2
1977			6169	3
1980			6278	4
1990			7518	4
2008			8891	4

1 schatting op grond v fiscale gegevens
2 volkstelling
3 streekplan Utrecht-oost
4 statistiek provincie Utrecht

Voor details over de tellingen van 1795 en 1829-1971: zie www.volkstellingen.nl

NB de delen van de Tegenwoordige Staat over Utrecht zijn niet uit 1748 maar uit de jaren 1768-1772. Het is geheel geen betrouwbare bron. Ik heb voor diverse plaatsen geconstateerd dat de cijfers daarin onbetrouwbaar zijn. Ze zijn verkeerd of dateren uit een geheel ander jaar. Mogelijk zijn ze voor Eemnes wel juist. Of ze een nauwkeuriger beeld geven is geheel de vraag. Eventueel kunnen de gegevens uit beide bronnen naast elkaar worden gebruikt, aangezien ze enigszins met elkaar overeen komen.
Ondanks de problemen groeide de bevolking van Eemnes. Volgens opgave in de Tegenwoordige Staat zou Eemnes-Binnen in 1748 63 huizen en Eemnes-Buiten 177 huizen hebben geteld. Met toepassing van de aanname voor 1705 van 3,9 tot 4,3 inwoners per huis, waren er in 1748 in Eemnes-Binnen 246-271 inwoners en in Eemnes-Buiten 690-761. Voor heel Eemnes komen we dan op 936-1032, wat een groei van enige tientallen procenten sinds 1705 betekent. Het bevolkingsaantal van de 16e en 17e eeuw bleef echter nog buiten bereik.
In de tweede helft van de 18e eeuw stegen de landbouwprijzen en ging het relatief goed met de boeren, die in vrijwel het hele land hun grondbezit wisten te vergroten. Weliswaar zorgden uitbraken van runderpest voor enorme sterfte onder het vee, maar relatief weinig veehouders lijken failliet te zijn gegaan. Tijdelijk verlaagde belastingen, lagere pachten, hogere zuivelprijzen en kwijtschelding van schulden boden voor velen soelaas.[14] Een van de gevolgen was dat in veel gebieden de bevolking op het platteland groeide, in de provincie Utrecht met 24 procent tussen 1750 en 1795.[15] Eemnes liep hiermee redelijk in de pas met een groei van 22 procent tot 1204 inwoners, waarvan 335 in Eemnes-Binnen en 869 in -Buiten. Het betekende dat er in Eemnes nu meer mensen woonden dan ooit tevoren. Maar lang zou dat niet duren.

Ontwikkeling van de bevolking in 19e eeuw
In Eemnes werd de uitbundige groei gevolgd door een terugval in de jaren rond 1800. In 1800 waren er in de beide Eemnessen 1183 inwoners. In 1809 werden 1170 inwoners geteld en in 1811 1148. Er lijkt hier sprake van een uitzonderlijke ontwikkeling, die in heel Gooi- en Eemland alleen Eemnes en in Huizen trof. Elders vond juist groei plaats, in Bunschoten-Spakenburg en Baarn zelfs met meer dan 20 procent.
Tussen 1811 en 1850 kende vrijwel geheel Nederland forse groei. De geboortecijfers waren hoog en de sterftecijfers relatief laag. Eemnes groeide in deze tijd van 1148 naar 1450 inwoners: 26 procent. Het hoge groeipercentage was vergelijkbaar met Bunschoten-Spakenburg, maar lager dan in Baarn en Soest. Opmerkelijk is de demografische verandering die in Eemnes omstreeks 1840 plaatsvond. Tot die tijd lagen het geboorte- en sterftecijfer boven het provinciale gemiddelde, maar na 1840 doken ze daar beide onder. Zowel het geboorte- als het sterftecijfer in Eemnes daalde ingrijpend. Vooral de daling van het sterf-

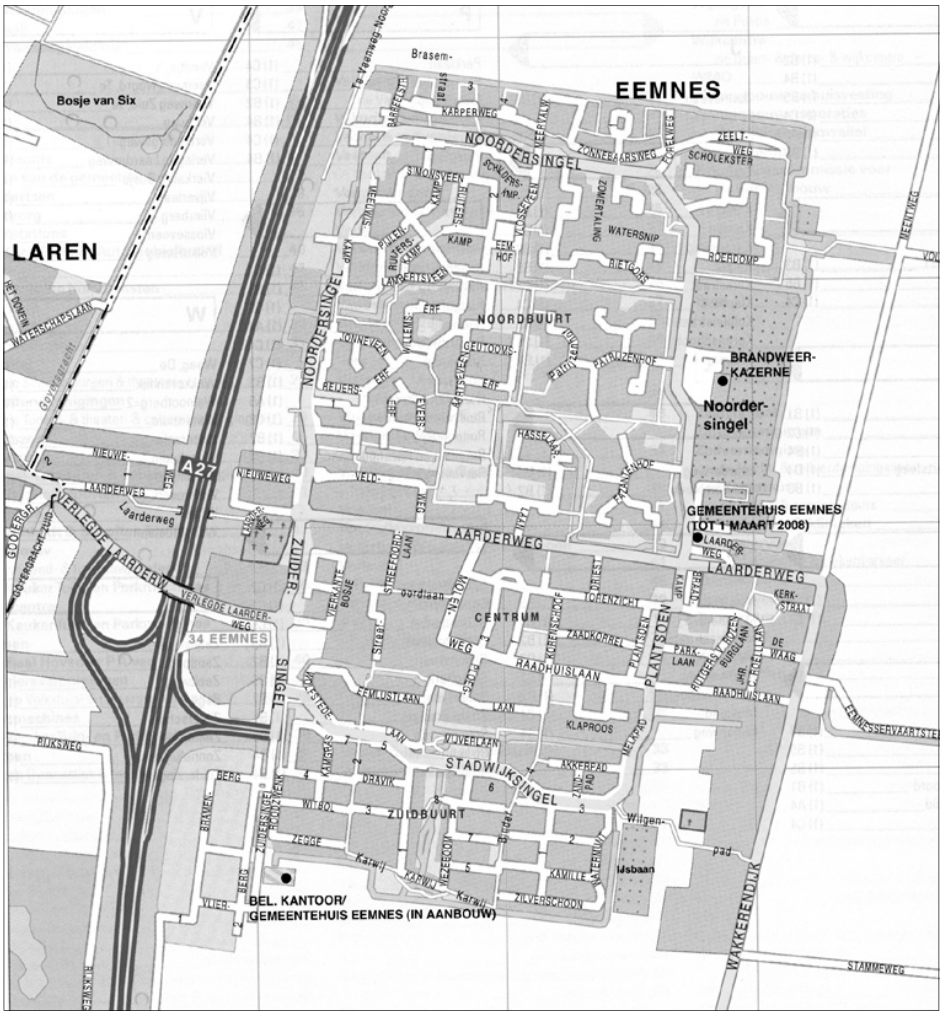

Actuele stand van de bebouwing van Eemnes Buiten (ontleend aan De Gemeentegids 2008).

tecijfer van 28 naar 23 promille is onverwacht, aangezien in de jaren veertig mislukte aardappel- en roggeoogsten voor grote ellende zorgden. Wel bleef de gemeente gespaard van de cholera-epidemie van 1848-1849, net als tijdens alle andere uitbraken van deze ziekte.

Door alle ellende steeg het sterftecijfer van de gehele provincie Utrecht van 26 promille in de jaren dertig naar 29 promille in de jaren veertig. Bleef Eemnes dan gespaard van alle ellende? Waarschijnlijk niet. Wel kan er een verband

worden gelegd tussen het lage geboortecijfer en het lage sterftecijfer. Veel overlijdens waren van zuigelingen en jonge kinderen. Als er minder geboorten waren, was er ook minder kindersterfte en dus een relatief laag sterftecijfer. Maar waarom daalde het geboortecijfer? Leidde een gebrek aan bestaansmogelijkheden tot het vertrek van jongeren? Daar lijkt het niet op, aangezien het migratiesaldo slechts licht negatief was in deze jaren. Wat echter wel mogelijk is, is dat jongeren hun huwelijk uitstelden in afwachting van betere tijden. In dat geval zou de gemiddelde huwelijksleeftijd zijn gestegen, wat tot uitstel van conceptie en een lager geboortecijfer kan hebben geleid. Nader onderzoek moet hierover uitsluitsel geven.

De demografische omslag na 1840 vertraagde de bevolkingsgroei in Eemnes, maar van een daling was nog geen sprake. Die volgde na 1850. Gedurende vijftig jaar liep het inwonertal alleen maar terug: van 1450 tot 1275 (12 procent). Het aantal gezinnen daalde van 301 tot 284, en gemiddeld werden de gezinnen ook iets kleiner. Meerpersoonhuishoudens waren in Eemnes relatief gering van omvang. Ook bij andere demografische variabelen valt Eemnes op. Zo was de huwelijksvruchtbaarheid hier in 1880 de laagste in de wijde omtrek. Twintig jaar later telde de gemeente bijgevolg een relatief laag percentage jongeren (0-19 jaar). Omdat er bovendien relatief veel ouderen (60 jaar en ouder) woonden, was sprake van een zekere vergrijzing.[16]

Nieuwe uitbreiding langs de Zegge aan de zuidzijde van Eemnes (oktober 1999), tot 2007 nog genietend van fraai uitzicht op landelijk gebied, anno 2008 ingebouwd (coll. Historische Kring Eemnes).

De bevolkingsdaling van Eemnes in de tweede helft van de 19e eeuw was uniek. Alle naburige gemeenten groeiden, zij het met grote verschillen: Bunschoten 135 procent, Baarn 217 procent, Huizen 77 procent, Soest 53 procent, Hilversum 256 procent. Alleen Blaricum (2 procent) en Laren (17 procent) bleven achter. Ook een vergelijking met de hele provincie Utrecht (68 procent) en heel Nederland (67 procent) geeft het uitzonderlijke van Eemnes aan.
De grootste teruggang vond plaats tussen 1850 en 1860. De oorzaak was een groot vertrekoverschot. Er vertrokken in deze jaren 172 mensen meer dan er kwamen wonen. Dit negatieve migratiesaldo was structureel in Eemnes in de 19e en een deel van de 20e eeuw. Voortdurend vertrokken meer mensen dan er kwamen wonen, wat vrijwel zeker een gevolg was van een gebrek aan bestaansmogelijkheden. Voor nieuwe landbouwbedrijven was geen plaats en er ontwikkelde zich geen industrie van betekenis. Werk moest door velen elders worden gezocht en dat werk was er voldoende in de groeiende steden, maar ook in nabije plaatsen als Baarn en Hilversum, die vooral na 1870 snel groeiden. Of nog steeds gezinsmigratie naar de landbouwgebieden van Gooi- en Amstelland plaatsvond, zoals voor 1850, is niet bekend.[17]
Er bleven zich overigens nieuwe bewoners in Eemnes vestigen. In de jaren zestig bijvoorbeeld gemiddeld 40-45 per jaar, maar tegelijkertijd vertrokken er jaarlijks gemiddeld meer dan 50. In de jaren negentig vestigden zich officieel 569 mensen in Eemnes, terwijl er 626 zouden zijn vertrokken. Volkstellingen geven aan dat in de 19e eeuw vrijwel voortdurend 25 à 30 procent van de bevolking buiten Eemnes was geboren. Als we de cijfers uit 1879 vergelijken met omliggende gemeenten komt Eemnes er ook niet slecht uit met 25 procent vreemdelingen. Dit percentage verschilde niet veel met Soest (29 procent) en was veel hoger dan in 'gesloten' gemeentes als Bunschoten (9 procent) en Huizen (6 procent). Het overgrote deel van de migranten in Eemnes was afkomstig uit de naburige gemeentes.

Hernieuwde groei na 1900
Het inwonertal van 1238 in 1892 betekende een dieptepunt. Vanaf circa 1900 leidde een dalend sterftecijfer, bij een vrijwel gelijkblijvend geboortecijfer, tot hernieuwde groei. Medische doorbraken en een daling van de kinder- en zuigelingensterfte speelden hierin een rol. Er waren in Eemnes weliswaar regelmatig gevallen van mazelen (vooral 1896-1897), difterie, roodvonk en tyfus, maar ze beïnvloedden het sterftecijfer nauwelijks.
In de twintigste eeuw is de bevolking (vrijwel) zonder terugval gegroeid. Tussen 1900 en 1920 nam het inwonertal toe met ruim 20 procent tot 1536 en het aantal bewoonde huizen (en schepen) tot 334. Er vond inmiddels enige lintbebouwing plaats langs de Laarderweg en ook verrezen er woningen aan de Molenweg, Nieuwe Weg, Streefoordlaan. Geleidelijk breidde de bebouwing

van Eemnes zich aldus uit in westelijke richting en met de nieuwbouw bleef ook het aantal inwoners toenemen. Bij de laatste officiële volkstelling van 1971 had Eemnes 3535 inwoners. Een belangrijk deel van de nieuwe bewoners werkte niet in de landbouw en ook niet in Eemnes.
Volgens de beroepstelling van 1930 was 43,5 procent van de mannelijke beroepsbevolking werkzaam in de landbouw, in 1971 nog maar 11,5 procent van de hele beroepsbevolking. Inmiddels gaven nijverheid, horeca, transport, opslag, communicatie en zakelijke dienstverlening (banken, verzekeringswezen e.d.) werk aan circa 60 procent. Van deze verruimde bestaansmogelijkheden was slechts een deel gelokaliseerd in Eemnes. Nieuwe en verbeterde infrastructuur en moderne vervoermiddelen maakten het mogelijk dat steeds meer bewoners hun werk buiten de gemeente uitoefenden. Daarmee werd bevolkingsgroei mogelijk die relatief weinig beslag legde op de open ruimte.

Eemnes wordt overloopgebied
Tussen 1920 en 1971 groeide de bevolking van Eemnes met 130 procent, vergelijkbaar met Baarn en Hilversum, iets minder dan in Bunschoten, maar nog steeds beduidend minder dan elders in Gooi- en Eemland. Die groeiachterstand verdween rond 1970 echter snel nadat Eemnes in de jaren '60 was aangewezen om de bevolkingsgroei van het Gooi (en Amsterdam) op te vangen. Dit had grote gevolgen. Telde Eemnes in 1965 nog 2913 inwoners, in 1977 waren dat er 6169. Een groei van 112 procent in 12 jaar! Het woningenbestand nam toe van 681 tot 1765. In de jaren 1977-1990 daalde het enorme groeitempo weliswaar, maar bedroeg altijd nog 22 procent. Deze groei werd mogelijk door uitbouw van de kern naar het zuiden, hoewel deze uitbreiding op gespannen voet stond met het 'bufferzonebeleid', waarbij werd gedoeld op de bufferzone 't Gooi-stadsgewest Amersfoort.[18] Rond de Laarderweg vond kernvorming plaats door woningbouwontwikkeling in de Noordbuurt en de Zuidbuurt. Deze was ruimtelijk ingekaderd door de Wakkerendijk-Meentweg en de A27. Uitbreiding van de kern ten oosten van de Wakkerendijk-Meentweg werd vermeden om het waardevolle weidevogelgebied en de visuele openheid te behouden. Wel zijn daar inmiddels enkele boerderijen verrezen. Na 1990 bracht voortgaande bevolkingsgroei (18 procent in 1990-2008) het inwonertal officieel op 8891 per 1 januari 2008.

Landbouw aan de Eem
Een belangrijk deel van de 'groeiachterstand' van Eemnes was het gevolg van een achterblijvende ontwikkeling in de tweede helft van de 19e eeuw. Terwijl andere gemeenten profiteerden van de mogelijkheden die trein en tram boden en mede daardoor handel en industrie zich konden ontwikkelen, gold Eemnes in 1905 als 'stil en vergeten'[19], hoewel de straatweg van Amersfoort naar Am-

sterdam van 1817 tot 1929 over de Wakkerendijk voerde. Hierover reden tot de komst van de spoorwegen in het midden van de 19e eeuw nog de postwagens naar het oosten van het land. De overige landwegen naar de omliggende dorpen waren dikwijls slecht begaanbaar, terwijl er in de directe omgeving geen grote marktplaatsen waren. Amersfoort lag weliswaar op beperkte afstand, maar was beter bereikbaar over de rivier. Met die stad en met Amsterdam werden geregelde beurtdiensten over de Eem onderhouden. Op Utrecht reden eind 19e eeuw soms vrachtrijders.

De landbouw vormde de kurk waarop de plaatselijke economie dreef, precies zoals het al eeuwen was. Hoewel precieze cijfers ontbreken, lijkt het erop dat er lange tijd 55-60 boerenbedrijven waren. Zo zouden er in 1815 26 grote en 33 kleine boeren zijn geweest. De beroepsgegevens uit 1675 zijn onvolledig, maar lijken hiermee niet strijdig te zijn. Een tweede omvangrijke groep waren de daghuurders, ook wel huurlingen of arbeiders genoemd. Hun aantal zal in 1675 rond 30 hebben gelegen en in 1815 waren het er 50. Vaak hadden ze een klein stukje grond waarop ze wat graan, groenten of aardappelen verbouwden en/of een koe of varken hielden. Een groot deel van hun inkomsten kwam van het werk dat de boeren aanboden.

Ook de ambachtslieden, herbergiers en lokale handelaren of winkeliers waren grotendeels afhankelijk van de uitgaven van de boeren. In 1675 waren er minstens 20 ambachtslieden en in 1815 waren het er 30. Het ging om enkele smeden, bakkers, kleermakers, rademakers, timmerlieden, wagenmakers en een metselaar. Daarnaast waren er in 1675 minstens vier herbergiers, acht kramers (m/v), enkele vrachtsters en schippers en één kruidenierster. Verder waren er een tolgaarder, enkele molenaars, vroedvrouwen en grondverhuurders.

Slechts een klein aantal huishoudens was niet afhankelijk van de landbouwconjunctuur, zoals de geestelijken, wevers, spinsters en een enkele visser. Interessant is de aanwezigheid van een viertal bombazijnwerkers (wevers) in 1675. Zij zullen gewerkt hebben voor textielondernemers uit Amersfoort, aangezien die stad destijds de 'bombazijnhoofd-stad' van Nederland was. Bombazijn was een stof die geweven werd van linnen en katoen.

De boeren in Eemnes waren hoofdzakelijk veehouders, die in de regel ook wat bouwland hadden op de percelen richting Gooi. Van enkele akkerbouwers, die vermoedelijk ook wel vee hielden, én een tabaksplanter was sprake in 1675. Het belangrijkste product was boter en soms ook kaas (drie 'kaasboe-ren' in 1675!). Daarnaast werd geld verdiend met de verkoop van hooi. In 1815 werd daarvan circa 9 miljoen pond geoogst. Er werd in die tijd 700-750 ha. als weiland gebruikt en circa 1400 ha. als hooiland.[20] Er was dus tweemaal zoveel hooiland als weiland, net als in Bunschoten. In de loop van de 19e en vroege 20e eeuw veranderden de oppervlakten wei- en hooiland voortdurend omdat wisselbouw werd toegepast, waarbij hooi en gras op een grondstuk werden af-

gewisseld. Per saldo nam de oppervlakte wei- en hooiland samen toe tot 2715 ha 'blijvend grasland' in 1930.

Beperkte uitbreiding van landbouwbedrijven

Er werd fel geconcurreerd om de grond. De hooilanden werden begin 20e eeuw vaak jaarlijks bij opbod verpacht. De wisselende pachters investeerden nauwelijks in de grond, zodat de bemesting ondermaats bleef. Veel pachters kwamen van buiten Eemnes. Begin 20e eeuw zou zelfs 2/5 van de landbouwgrond zijn gebruikt door mensen van buiten de gemeente. Onder de gebruikers van meer dan 1 hectare waren 135 Eemnessers en 268 niet-Eemnessers! Ze kwamen uit alle aangrenzende plaatsen, uit Hilversum, Soest en zelfs Vreeland. Overigens verdienden de Eemnesser boeren ook wel geld aan hun collega's uit de omliggende plaatsen, bijvoorbeeld door aan de boeren uit Hilversum hooi te verkopen en tegen betaling hun vee te weiden in Eemnes.[21]

De concurrentie van de boeren van de omliggende zandgronden, waar een groot gebrek aan hooi- en weidegrond was, vormde een belangrijke beperking voor de Eemnesser boeren. Mogelijk was het een situatie die al eeuwen bestond. Zo was er in 1675 een uitzonderlijk lange lijst van 'uytlanders' met onroerend goedbezit in Eemnes. Liefst 131 personen en instellingen van buiten de provincie waren er toen gegoed. In 1815 werd geschat dat tweederde van de hooioogst eigendom was van mensen uit naburige plaatsen.

Omdat de Eemnesser boeren om de grond moesten concurreren met hun collega's uit de omliggende plaatsen waren de mogelijkheden tot bedrijfsuitbreiding beperkt, om nog maar te zwijgen van de vestiging van nieuwe landbouwbedrijven. De ontginning van woeste gronden, zoals in de omliggende dorpen op het zand, was hier niet mogelijk. Voor de ontwikkeling van alternatieve bestaansmogelijkheden ontbraken de voorwaarden, zoals de aanwezigheid van grondstoffen, goedkope of geschoolde arbeidskrachten en goede infrastructurele voorzieningen. Dus de economische groei van Eemnes was grotendeels afhankelijk van de opbrengsten van de landbouw.

Voor meer inkomsten moesten de productie en daarmee de productiviteit van de grond worden verhoogd. Dat kon het best door het houden van meer koeien en/of dieren met een hogere melkgift. Ook een hogere melkprijs was uiteraard gunstig. Betere bemesting en uitbreiding van het grasland konden meer melkvee mogelijk maken, maar (meer) bijvoederen was een alternatief. Meer hooi geven was moeilijk, want uitbreiding van hooiland zou dan weer ten koste gaan van grasland. Een alternatief was de aankoop van voer in de vorm van veekoeken. Dat gebeurde vanaf eind negentiende eeuw in Nederland steeds meer, net als de aankoop van meststoffen scherp toenam na de uitvinding van kunstmest. Twee problemen deden zich hierbij voor: fraude en hoge prijzen. De oplossing voor deze problemen was samenwerking. Boeren sloten zich aaneen in land-

Nieuwe boerderijen aan de oostkant van de Wakkerendijk (foto Mathijs Witte).

bouwverenigingen, coöperaties en afdelingen van boerenbonden. Door als groep op te treden konden ze betere prijzen en goede kwaliteit afdwingen. In het overwegend katholieke Eemnes deden de boeren dit als afdeling van de (katholieke) Stichtse Boerenbond. Zo kochten ze in 1900 via hun afdeling 53.000 kilo lijnkoeken.[22] Ook zaaizaad, kunstmest en landbouwwerktuigen werden in de loop der jaren via de boerenbond aangeschaft.
Wellicht mede dankzij dit soort acties groeiden de mogelijkheden voor de landbouw na 1900. Zo nam het aantal mannen en vrouwen dat in deze economische sector werkte toe van 218 in 1909 tot 248 in 1930 en groeide het aantal grondgebruikers (>1 hectare) van 120 in 1895 tot 134 in 1921. Ook de veestapel (runderen, varkens) werd fors groter en er werd met de pluimveehouderij een nieuwe inkomstenbron aangeboord. Het aantal hoenders groeide spectaculair van 3040 in 1910 tot 12.405 in 1950. Deze ontwikkeling ging samen met een inkrimping van het bouwland van 280 hectare in 1910 tot 120 hectare in 1930. Nadat boekweit omstreeks 1900 al vrijwel verdwenen was, werd nu de teelt van rogge, knollen en aardappelen minder belangrijk; alleen het voedergewas haver kende enige uitbreiding.
De veranderingen in de eerste decennia van de 20e eeuw losten enkele structurele problemen van de landbouw in Eemnes niet op. De ingewikkelde verkave-

ling kwam de efficiëntie niet ten goede, terwijl er door de aandacht voor de hooihandel te weinig gemest werd. Vooral in de jaren dertig nam de betekenis van het hooi echter af. Door de opkomst van de tractor en de auto werden paarden minder belangrijk en daalde de vraag naar hooi. Het probleem van de verkaveling werd aangepakt door ruilverkaveling, die een efficiënter grondgebruik mogelijk maakte. In 1938-1942 werd een eerste plan daartoe uitgevoerd. Na de oorlog volgden nieuwe ruilverkavelingen, waarbij voor het eerst sinds de Middeleeuwen weer boerderijen in het buitengebied ten oosten van de Wakkerendijk zijn gebouwd.[23]

Van veehouder tot forens

Eemnes was een agrarische gemeente, waar eeuwenlang een zeker evenwicht bestond tussen grondgebruik, bestaansmogelijkheden en bevolkingsomvang. Gegeven de wijze van landbouw bedrijven was er een bovengrens van circa 1200-1500 inwoners. Wanneer deze werd benaderd nam de groei weer af of sloeg om in een bevolkingsdaling. Het water speelde daarbij een rol door overstromingen, de politiek door oorlogsvoering en de buurdorpen door te concurreren om de grond in Eemnes.

De gebruikte gegevens wijzen op een hooguit matige bevolkingsgroei in de 16e en vroege 17e eeuw, gevolgd door een forse terugval. Tussen 1632/1633 en 1675 daalde het inwonertal van 1080 tot circa 571. Het grootste deel van deze daling moet veroorzaakt zijn door de vlucht voor de Franse troepen in 1672, waarna veel vluchtelingen niet of pas na verloop van vele jaren terugkeerden. Vervolgens vond een zekere herstelgroei plaats, waarna er vrijwel de hele 18e eeuw groei was. Per saldo was tussen begin 16e en eind 18e eeuw sprake van een lichte groei met 16 procent, waarmee Eemnes zeker niet uitzonderlijk was.

Na een lichte terugval omstreeks 1800, vond nieuwe groei plaats tot 1850. Daarna vond iets opmerkelijks plaats. Terwijl (vrijwel) iedere gemeente in de wijde omtrek bevolkingsgroei kende, nam het aantal bewoners in Eemnes gedurende een halve eeuw alleen maar af. Het migratiesaldo was negatief, de huwelijksvruchtbaarheid laag en er vond vergrijzing plaats. Vrijwel zeker moet de verklaring worden gezocht in een stagnatie van de bestaansmogelijkheden. De plaatselijke landbouweconomie kon nauwelijks groeien door een gebrek aan ruimte. Terwijl Baarn zijn vele buitenplaatsen had, vanaf het einde van de 18e eeuw diverse fabrieken telde en in 1874 een spoorwegaansluiting kreeg, terwijl Bunschoten-Spakenburg in de 19e eeuw profiteerde van de bloei van de Zuiderzeevisserij, met alle gerelateerde activiteiten (scheepsbouw, viszouterij, nettenbreierij, taanderij), moest Eemnes het vrijwel alleen van de landbouw hebben. De weinige buitenplaatsen die er waren geweest, waren in het begin van de 19e eeuw meest afgebroken.

Pas toen de landbouw zich omstreeks 1900 gunstig ging ontwikkelen, de boe-

ren dankzij coöperatieve activiteiten betere prijzen bewerkstelligden en door de aankoop van kunstmest en veevoer hun productiviteit verhoogden, ontstond weer ruimte voor groei. De eerste ruilverkavelingen omstreeks 1940 gaven een nieuwe impuls. Maar de verbetering van de landbouw is niet de verklaring voor de ononderbroken groei sinds 1900. Zonder de verbetering van de infrastructuur en de opkomst van de moderne transportmiddelen zou Eemnes al snel weer tegen de grenzen van haar mogelijkheden zijn aangelopen. Het was de opkomst van het forensisme die verdere groei mogelijk maakte. Het mooie daarvan is dat het open weidelandschap langs de Eem er (nog) niet voor hoefde te worden aangetast.

Dr. Ronald Rommes *studeerde Geschiedenis in Utrecht, promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam met een proefschrift over immigratie naar de stad Utrecht door de eeuwen heen, en is thans verbonden aan de Universiteit Wageningen. Hier werkt hij aan een boek over de opkomst van het coöperatiewezen in Nederland in de 19e en vroege 20e eeuw.*

Noten

1 Deze bijdrage vormt de uitwerking van een lezing voor de Historische Kring Eemnes eind 2004.
2 J.A.J. Vervloet, 'Nederzettings- en ontginnings-geschiedenis'. in J. Vervloet en S. van den Berg (red.), *Eemland in verandering – Ontginning en ruilverkaveling in het gebied van de Eem*, Utrecht 2007.
3 C.A. van Kalveen, 'Het inwonertal van Eemland ca. 1500', in *Jaarboek Oud Utrecht 1966*, p. 67-73.
4 R. van Schaïk, *Belasting, bevolking en bezit in Gelre en Zutphen, 1350-1550*, Hilversum 1987. J.A. Faber zag 5,5 als maximum voor het Friese platteland in die tijd (*Drie eeuwen Friesland*, Wageningen 1972, p. 21-24), terwijl A.M. van der Woude voor het platteland in het Noorderkwartier van Holland uitging van 6,0 (*Het Noorderkwartier*, Wageningen 1972, p. 89).
5 J. de Vries en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815 - De eerste ronde van moderne economische groei*, Amsterdam 1995, p. 67-79.
6 Voor alle verwijzingen naar Amersfoort verwijs ik naar de nieuwe geschiedschrijving over die stad (te verschijnen in 2009).
7 Het Utrechts Archief (HUA), Archief classis Amersfoort, 191.
8 HUA, Archief Staten van Utrecht, 543. Merkwaardig is het ontbreken van Soest, terwijl Oostveen (Maartensdijk en omgeving) wel is inbegrepen.
9 HUA, Provinciaal bestuur 1813-1920, 5287.
10 HUA, Archief stadsbestuur Utrecht 1579-1795 nr. 3597.
11 C. Lesger, *Hoorn als stedelijk knooppunt*, Hilversum 1990, p. 222 (schatting West-Friesland in 1731) en Van der Woude, *Noorderkwartier*, p. 149. (schatting Noorderkwartier in 1740).
12 J. van de Water, *Groot placcaetboek 's Lands van Utrecht*, II, p. 543, Utrecht 1927.
13 Volkstelling 1849 en Friesland 1749 (Faber, *Drie eeuwen Friesland*, p. 420, vermeld in: R. Rommes, *Oost, west, Utrecht best? Driehonderd jaar migratie en migranten in de stad Utrecht, begin 16e*

- *begin 19e eeuw)* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam, 1998), p. 27).
14 R. Rommes, '"Geen vrolyk geloei der melkzwaare koeijen". Runderpest in Utrecht in de achttiende eeuw', in: *Jaarboek Oud Utrecht 2001*, p. 87-135.
15 R.N.J. Rommes, 'De bevolking' in: C. Dekker (eindred.), *Geschiedenis van de provincie Utrecht 2*, *van 1528 tot 1780*, Utrecht 1997, p. 171 (tabel).
16 *Bevolkingsatlas van Nederlandse demografische ontwikkelingen van 1850 tot heden*, Den Haag 1993, kaarten op p. 64, 136, 138, 146.
17 B. de Boer e.a., *Eemnessers door de eeuwen heen*, Eemnes 2002, p. 19.
18 *Streekplan Utrecht-oost 1978*, p. 52-53, 70, 91, 131-132; *Streekplan Utrecht*, deel 1: beschrijving. Vastgesteld door Provinciale Staten 28 november 1986, p. 93 e.v.. Zie over de woningbouw de bijdragen in het themanummer van de Historische Kring Eemnes (2004 nr. 2).
19 W. Sleumer Tzn., *Eemnes randgemeente van het Gooi*, Amsterdam 1950, p. 40.
20 HUA, Archief Staten van Utrecht 1353: *Statistieke beschrijving van het departement Utrecht, tweede kwartier*. J.G.M. Boon e.a., *De Utrechtse gemeenten in 1815*, Utrecht 1972, p. 45-46; 'Grootte der gronden bij de invoering van het kadaster', in *Verslag van den landbouw in Nederland over het jaar 1876*, 's-Gravenhage 1878.
21 De meeste gegevens zijn ontleend aan Sleumer.
22 *Verslag over den landbouw in Nederland over 1900*, 's-Gravenhage 1901.
23 Uitgebreid behandeld in J. Vervloet en S. van den Bergh (red.), *Eemland in verandering*.

HERHAALDE OPROEP:

foto's van Barones Van Til

t.b.v. artikel in het kwartaalblad van de HKE

Barones Van Til heeft een lange tijd in Eemnes gewoond.
Zij verwierf in onze stad bekendheid door o.a. haar deelname aan het jaarlijkse tonnetje steken op koninginnendag. De barones was bevriend met koningin Juliana.

Digitale of fotoafdrukken aan:

J.J.Smids
Graanoogst 3
3755HN Eemnes
035-5387572
jjsmids@casema.nl

Werkgroep Tentoonstellingen wil graag versterking!

In onze Oudheidkamer is ieder half jaar een nieuwe tentoonstelling.
Het jaarlijkse HKE-Beleidsplan benoemt de tentoonstellingen voor de komende drie jaar.
De Werkgroep Tentoonstellingen maakt voor een tentoonstelling een tentoonstellingsplan, coördineert het verzamelen van de benodigde materialen, richt de tentoonstelling in en 'breekt' deze weer af.
Onze voorzitter Chris Houwer wil graag van gedachten wisselen met leden die wellicht belangstelling hebben om tot de interessante en leerzame Werkgroep Tentoonstellingen toe te treden.
Telefoon (035) 538 79 84.
Mailen kan ook met vermelding telefoonnummer waarnaar gebeld kan worden: cenphouwer@telfort.nl

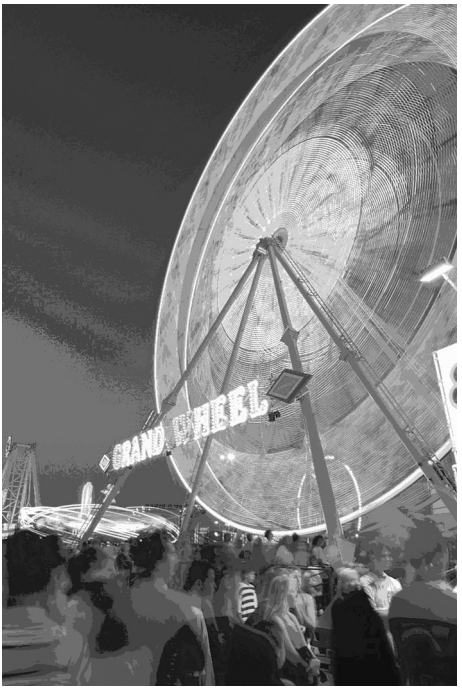

Tweelingen en andere meerlingen

HARRY VAN DER VOORT

Tweelingen, twee kinderen geboren uit een zwangerschap van een vrouw, hebben altijd tot de verbeelding gesproken. Als er meer dan twee kinderen worden geboren uit een zwangerschap dan trekt dit nog steeds veel aandacht. Op maandag 25 januari 2009 beviel een vrouw in Los Angeles, Californië, van een achtling. Het was direct wereldnieuws. Het is dan ook een zeldzame gebeurtenis als een vrouw van zoveel kinderen in een keer bevalt. In 2007 beviel een vrouw in Algerije en in 1998 een vrouw in Texas, USA, van een achtling. Het grootste aantal kinderen waarvan een vrouw in één keer zwanger was, was een negenling. Dit was in 1971 in Australië; geen van deze kinderen bleef in leven.

Zwangerschap van een meerling is niet alleen zwaar voor de moeder, maar ook voor de kinderen. De meeste zwangerschappen van meerlingen leiden tot een vroeggeboorte van de kinderen. Ook zijn de kinderen vaak lichter in gewicht dan eenlingen. Zo zijn de achtlingen in Los Angeles extreem licht in gewicht (900-1500 gram), wat hun overlevingskans zonder couveuse in het ziekenhuis, zeer gering maakt. Van de Texaanse achtling uit 2007 is één kind een paar maanden na de geboorte alsnog overleden.

In 1736 werd in Eemnes-Buiten een vierling geboren. De ouders waren Jan Perier en Johanna van Lenten. Ondanks het feit dat één kindje bij de geboorte of kort hierna was overleden, was deze gebeurtenis dermate bijzonder dat de dochters van de toenmalige ambachtsheer Cornelis Hasselaer de doophefsters waren. Echter binnen twee maanden waren de drie andere
kinderen van deze vierling ook overleden.

Ondanks het feit dat de medische begeleiding bij geboorten en van de zuigelingen in de 19e eeuw langzamerhand verbeterde, gebeurde het nog regelmatig dat één of meerdere kinderen van een meerling bij de geboorte of binnen enkele maanden daarna overleden. Ook binnen mijn familie was dit het geval. Op 13-11-1852 beviel Annetje Schouten, vrouw van Jacobus Groen van een tweeling. Het jongetje overleed tijdens of kort na de bevalling. Het meisje, Cornelia, werd wel volwassen.

De bekendste vorm van meerlingen zijn de tweelingen. De kans dat een vrouw zwanger is van een tweeling is ca 1:90, maar naarmate de vrouw ouder is, loopt de kans op. Zo is de kans dat een vrouw van ca. 40 jaar oud zwanger is van een

tweeling opgelopen tot ca. 1:60. De kans op drielingen, vierlingen of een meerling met een groter aantal kinderen is heel erg klein. De vruchtbaarheidsbehandelingen in de moderne medische wetenschap, zowel de behandeling ter bevordering van de eisprong als de IVF-behandeling, maakten dat in de afgelopen decennia het aantal meerlingen opmerkelijk toenam. Tegenwoordig zijn de artsen, zeker bij de IVF-behandelingen, meer terughoudend geworden. Hierdoor is sinds 2007 het aantal meerlingzwangerschappen flink teruggelopen.

Niet alleen wordt er onderscheid bij meerlingen gemaakt op basis van het aantal kinderen, maar er wordt ook gekeken of de kinderen uit één of meerdere bevruchte eicellen komen. Bij verreweg de meeste meerlingzwangerschappen zijn er bij de eisprong meerdere eicellen tegelijk vrijgekomen en bevrucht. In een beperkt aantal gevallen is er maar één eicel bevrucht maar vindt er binnen 12 dagen na de bevruchting een bijzonder proces plaats binnen de foetus waarbij niet alleen de cellen zich delen maar tegelijkertijd de vrucht zich deelt. De bekendste, en meest voorkomende vorm zijn de ééneiige tweelingen. De kinderen zijn van hetzelfde geslacht en lijken, zeker gedurende de baby- en kinderjaren, zeer sterk op elkaar. Bij het bereiken van de volwassen leeftijd kunnen er verschillen in het uiterlijk optreden. De tweelingen hebben wel een eigen individueel karakter.

De kans dat de vrouw bevalt van een ééneiige tweeling betreft ca. 1:3 van de zwangerschappen van een tweeling (dus een kans van ca. 1:240 á 250 als je kijkt naar alle zwangerschappen). De kans op een zwangerschap van een ééneiige meerling met meer dan twee kinderen is uiterst zeldzaam. In 2007 beviel in Canada een vrouw van een ééneiige vierling. Door de publiciteit hier omheen kwam naar voren dat in Nederland zo'n 14 jaar eerder een vrouw bevallen was van een vierling van meisjes. (En voor wie het zich mocht afvragen: Alle vier de meisjes zijn gezond en wel.). Drielingen zijn in de regel drieeiig. Bij drielingen treedt soms het merkwaardig verschijnsel op dat twee kinderen van de drieling zelf een ééneiige tweeling zijn.

In de westerse wereld trekken meerlingen veel aandacht, zeker als er meer dan twee kinderen zijn. De wetenschap heeft veel belangstelling voor meerlingen. Het biedt bijvoorbeeld gedragswetenschappers de gelegenheid de invloed van genetische en omgevingsfactoren op de ontwikkeling van de mens op gebied van gedragsstoornissen, taalverwerving en gezondheid te bestuderen. Vooral apart opgegroeide tweelingen bieden deze mogelijkheid. In West-Europa komt dit weinig voor, maar in de VS wil het nog wel eens voorkomen dat tweelingen die na de geboorte voor adoptie zijn afgestaan, apart opgroeien bij verschillende adoptie-ouders.

In sommige Afrikaanse culturen wordt de geboorte van een meerling gezien als een kwaad voorteken. Niet alleen de kinderen, maar ook hun moeder, lopen het risico uit de gemeenschap gestoten te worden. Deze meerlingen worden na hun geboorte verborgen gehouden en in het gunstigste geval separaat weggegeven aan vrouwen in naburige dorpen, maar soms worden de kinderen ook wel heimelijk omgebracht en begraven.

De kans dat een vrouw bevalt van een tweeling is niet overal in de wereld gelijk. Zo is de kans dat een Japanse vrouw bevalt van een tweeling heel erg klein (6 van de 1000 zwangerschappen betreft een tweeling). In West-Europa is dat 19 van de 1000 zwangerschappen. In Nigeria, bij de Yuroba, is de kans het grootst. 45 van de 1000 zwangerschappen betreft daar een tweeling. Dat de Yuroba-vrouw zo'n opmerkelijk grote kans op een tweeling heeft, komt door de Yam (wortelknol), die tot het hoofdvoedsel van de Yuroba behoort. In deze wortelknol komt een stof voor die erg veel lijkt op het vruchtbaarheidshormoon bij de vrouw. Uit genetisch onderzoek bij tweelingen is komen vast te staan dat overal ter wereld de kans op een ééneiige tweeling hetzelfde is.

In de filmwereld is veel belangstelling voor tweelingen. Door de strenge wetgeving omtrent kinderarbeid is het door het inzetten van tweelingen in kinderrollen mogelijk een kinderrol meer uit te werken. De bekendste filmtweelingen zijn Mary-Kate en Ashley Olson. Zij speelden samen de rol van Michelle Elizabeth Tanner in de Amerikaanse tv-serie "Full House", die ook in Nederland op de tv te zien was. In de sportwereld baren tweelingen vaak opzien, zoals de voetballers Ronald en Frank de Boer en de tennissters Serena en Venus Williams.

Meerlingzwangerschappen van een ééneiige meerling lijken niet gebonden aan erfelijkheid. De kans op een ééneiige tweeling is ca. 1:250, van een vierling is het zelfs 1:13 miljoen. Zwangerschap van meereiige meerlingen lijkt wel aan erfelijkheid onderworpen. De erfelijkheid loopt dan via de vrouw. Dit heeft te maken met de gelijktijdige eisprong van meerdere rijpe eicellen ineens. Helaas voor de man heeft hij hierbij niets in te brengen.

Als een vrouw bevalt van een meereiige meerling is de kans groot dat in haar familie al eerder meerlingen, meestal tweelingen, geboren zijn. Gezien over de vrouwelijke lijn in een familie, dus van dochter op moeder op grootmoeder, enz, lijkt het erop dat het krijgen van tweelingen een generatie overslaat. Dat wil zeggen: is de grootmoeder er één van een meerling, zij zelf geen meerling voortbrengt, maar haar dochter een meer dan normaal grote kans heeft dit wel te doen. Maar alles is kans, en geen zekerheid. Wel staat vast dat als een vrouw

bevalt van een tweeling in meer dan de helft van de gevallen in haar familie, onder haar bloedverwanten, iemand ook is bevallen van een tweeling.

Meerlingen, ook ééneiige, hebben allen een eigen identiteit, een eigen karakter en eigen zelf bewust zijn. Vaak zijn ééneiige meerlingen als ze klein zijn zeer moeilijk van elkaar te onderscheiden, ook omdat ze hetzelfde geslacht hebben. Meerlingen hebben vaak een sterke band. Dit komt doordat ze samen in de buik van de moeder hebben gezeten en samen verder opgroeien. Ze leren samen staan, lopen, praten, fietsen, en meer. Zo'n 40% van de meerlingen ontwikkelt een eigen taaltje; in plaats van de ouders na te praten, praten ze elkaar na. Dit leidt tot een onderlinge communicatie van de meerlingen waar de ouders vaak niets van begrijpen. Ook op latere leeftijd hebben meerlingen vaak steun aan elkaar. Bijvoorbeeld als ze voor het eerst naar school gaan. Ze delen dezelfde ervaringen tegelijkertijd. Later in de puberteit begrijpen meerlingen elkaar vaak beter dan hun ouders doen. Deze bijzondere band kan ook even goed verloren gaan. Hierover gaat de verfilmde roman "De tweeling" van Tessa de Loo.

Tweelingen en andere meerlingen blijven bijzonder en boeiend, ook al zijn de betrokkenen zelf niet altijd (meer) even gediend van deze aandacht. Maar toch, bijzonder. Daarom ook speciale aandacht voor de tweelingen en andere meerlingen die in de loop van de eeuwen geboren zijn in Eemnes.

Tweelingen en andere meerlingen in Eemnes (1675-1930)

HENK VAN HEES

Er is veel te vertellen over tweelingen en andere meerlingen in Eemnes. Met dit artikel wil ik slechts een tipje van de sluier oplichten in de hoop dat er in de toekomst nog eens meer studie naar gemaakt wordt.
Om te beginnen kan ik nog niet echt opzienbarend nieuws melden. Dat komt mede omdat we maar beperkt kunnen teruggaan in de tijd. Bij die terugblik kunnen we tot 1811 gebruik maken van geboorte-aangiftes bij de Burgerlijke Stand. Daarvoor hebben we de periode van 1811 tot 1920 bekeken met een uitloop tot circa 1930. Als het gaat om de tijd voor 1811 zijn we afhankelijk van de doopboeken. Het doopboek van de Gereformeerde Gemeente Eemnes-Buiten loopt van 1731 tot 1811; dat van Eemnes-Binnen van 1738 tot 1811. Het doopboek van de Rooms-Katholieke Parochie Eemnes beslaat de periode van 1675 tot 1811. We hebben dus veel meer gegevens over de rooms-katholieke tweelingen in Eemnes.
Geboortes van vijf kinderen tegelijk of meer zijn tot nu toe in Eemnes niet gevonden. Daarom bespreken we in het volgende de vierlingen, drielingen en tweelingen.

Vierling
Op 3 september 1736 werd in Eemnes een vierling geboren! Het waren kinderen van Jan Perier (1695-1743), veerschipper van Eemnes op Amsterdam, en zijn vrouw Johanna van Lenten (1699-1764). Eén van de vier kinderen werd dood geboren en zes dagen later op 9 september 1736 begraven in de N.H. kerk van Eemnes-Buiten. Op diezelfde dag 9 september werden in dezelfde kerk de andere drie kinderen gedoopt. Ze kregen een voorname peetvader nl. Cornelis Hasselaar (1676-1736), ambachtsheer van de beide Eemnessen, die Kasteel Groeneveld als buitenverblijf had. Hij was trouwens pas sinds 1735 ambachtsheer.

Van de drie gedoopte kinderen is het volgende bekend:
1. Cornelis Eemnes kreeg bij zijn geboorte de voornaam van de ambachtsheer en als tweede naam Eemnes, de naam van zijn geboorteplaats. Uniek in onze gemeente! Dit kind heeft circa drie weken geleefd en werd begraven op 27 september 1736.
2. Cornelia Constantia is ook vernoemd naar de familie Hasselaar. Zij werd circa zes weken oud en werd begraven op 18 oktober 1736.

Bid voor de Ziel
VAN ZALIGER
WILHELMINA HARDER,
WEDUWE VAN
PETER STOUTENBURG,
Overleden te Eemnes, *den* 21 *Maart* 1846, *in den ouderdom van* 61 *jaren en* 2 *maanden; begraven den* 26 *dito op het R. K. Kerkhof, aldaar.*

Ik ga van stonde aan in het stof slapen, en zoo gij mij dan 's morgens vroeg komt zoeken, zal ik niet meer in het leven zijn. Job VII: 21.

Onderhoudt mijne bevelen.... Ziet wijsheid te bekomen, ziet voorzigtigheid te bekomen, vergeet toch niet de woorden mijns monds. Spr. IV: 4 en 5.

En nu, kindertjes! blijft daarbij, opdat, als Hij zal verschijnen, wij betrouwen hebben mogen. 1 Joann. II: 28.

GEBED.

O God! uitdeeler der genade en liefhebber der menschen zaligheid, wij bidden uwe goedertierenheid, dat Gij uwe dienaresse verleenen wilt de eeuwige zaligheid te genieten, door onzen Heer JEZUS CHRISTUS. Amen.

Zy ruste in vrede!

Te Utrecht bij H. A. Banning, Lange Nieuwstraat.

Bidprentje van Wilhelmina (Willempje) Harder (1785-1846) gehuwd met Peter Aartse Stoutenburg. Zij was moeder van een tweeling en een drieling.

Gedenk in uwe gebeden en bij de H. Offerande aan de Ziel van zaliger
Jannetje Stoutenburg,
Huisvrouw van
CORNELIS VAN WEGEN,
overleden te Eemnes den 17 *December* 1865, *in den ouderdom van* 39 *jaren en bijna* 10 *maanden, en den* 21 *daaraanvolgend begraven op het R.-K. kerkhof aldaar.*

God zeide tot de vrouw: Ik zal u vele smarten toevoegen, als gij zult zwanger worden; met smarte zult gij kinderen baren.
B. der Schepping 3 : 16.

Gij, o Heer! zijt mijne toevlugt, mijne hoop, U beveel ik mijne hoop, U beveel ik al mijne wederwaardigheden en mijne angsten; wijl mij, buiten U, niemand anders redden kan.
Thom. a Kempis, 4 : 13.

Gij (mijn man) hebt nu wel droefheid, maar ik zal u wederzien; en uw hart zal zich verblijden. Joës 16 : 22.

Welaan dan, mijne Kinderen! luistert naar uwen vader, dient den Heer in waarheid, en zoekt te doen wat Hem behagelijk is. Tobias 14 : 10.

Laat ons bidden:
Onze Vader. — Wees gegroet.
ZIJ RUSTE IN VREDE!

Hilversum. Druk van Joh. Geradts en Comp.

Bidprentje van Jannetje Stoutenburg (1826-1865) gehuwd met Cornelis van Wegen. Zij vormde samen met zus Gijsje en broer Toon een drieling.

3. Pieter Johannis werd vernoemd naar Pieter, de zoon van de ambachtsheer Cornelis Hasselaar. Zouden al die vernoemingen de familie nog iets opgeleverd hebben? Pieter werd circa elf weken oud en werd begraven op 22 november 1736.

Helaas bleven de kinderen van deze vierling dus niet lang in leven!

Drielingen

In de door ons onderzochte periode zijn er twee drielingen geboren!

Op 26 februari 1826 kwam een drieling ter wereld in het gezin van Peter Aarts Stoutenburg (1787-1835) en Willempje Harder (1785-1846).

Om 3.00 uur in de nacht werd dochter Gijsje geboren. Ze bleek levensvatbaar en trouwde op 46-jarige leeftijd met Aart Schothorst (1817-1899). Ze stierf kinderloos in Eemnes op 22 november 1893.

Een uur later, om 4.00 uur, werd zoon Toon geboren, die echter dezelfde dag ook weer is overleden.

Zes uur later, om 10.00 uur, werd nog een dochter geboren. Ze werd Jannetje genoemd en ze bleek ook levensvatbaar. Op 12 juni 1855 trouwde ze met Cornelis van Wegen en het paar ging wonen op de boerderij Wakkerendijk 196. Jannetje werd de stammoeder van vele Van Wegens in Eemnes en daarbuiten. Ze stierf in Eemnes op 17 december 1865.

In datzelfde gezin van Peter Stoutenburg en Willempje Harder was op 21 december 1815 al een tweeling geboren: twee zonen, Rijk en Jan, die echter spoedig zijn overleden.

In 1926 was het nog een bijzonderheid wanneer een tweeling 75 jaar werd. Dan kwam je in de krant! Dit gebeurde met de Eemnesser tweeling Gerrit de Boer (1851-1938), die altijd ongehuwd bleef en zijn zus Maria de Boer (1851-1937), die trouwde met Jacob Bieshaar. Ze waren afkomstig van de boerderij Wakkerendijk 190.

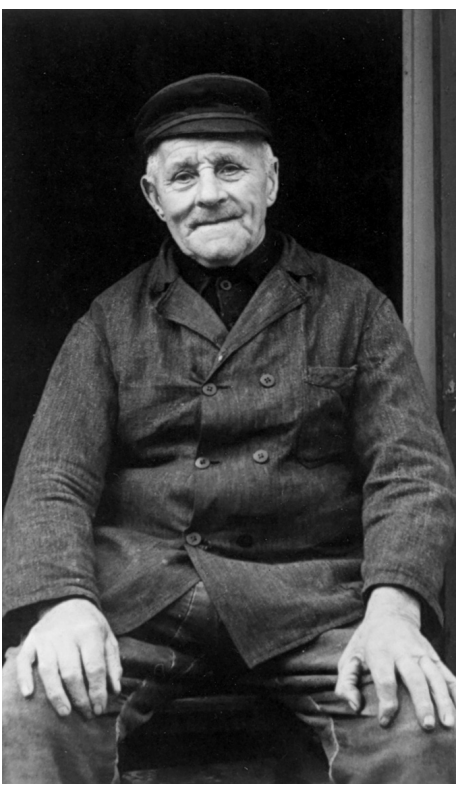

Jacob Schouten (1860-1957) vormde samen met zijn zus Barbara een tweeling, die op twee verschillende dagen geboren is.

Jacob Schouten (1860-1957) wordt ter hoogte van Café Staal gehuldigd i.v.m. zijn 90e verjaardag (1950).

De tweede drieling werd geboren op 20 november 1835 in het gezin van Gerrit Hendrikse Mossinkoff (1804-1872), timmerman op Wakkerendijk 84, en Grietje Peterse van Klooster (1802-1852). Eén van de drie kinderen werd dood geboren.

's Nachts om 2.00 uur werd dochter Mietje geboren. Ze werd slechts twee dagen oud en stierf op 22 november 1835. Het was 21 uur later, 's avonds om 23.00 uur toen er nog een dochter werd geboren, die Gijsje werd genoemd. Zij heeft slechts drie dagen geleefd.

We moesten vier generaties teruggaan om bij de voorouders van deze drielingen een gemeenschappelijk ouderpaar te kunnen vinden. Grietje Peters van Klooster en Peter Aarts Stoutenburg hadden allebei als overgrootouders Hannes Hendriks Hoefsloot (1684-circa 1740) en Peternel Aalberts Voskuijlen. Als we willen weten of erfelijkheid hier een rol speelt dan worden we niet veel wijzer omdat de erfelijkheid langs de vrouwelijke lijn zou lopen en hier loopt de verwantschap langs de mannelijke en de vrouwelijke lijn.

Tweelingen in Eemnes
Zoals aangegeven konden we voor de periode van 1675 tot 1700 alleen terugvallen op het doopboek van de Rooms-Katholieke Parochie Eemnes. Binnen deze parochie werden in de betreffende periode 18 tweelingen gedoopt.

In de periode van 1701 tot 1750 werden de dopen van 22 tweelingen geteld. Daarbij moet rekening gehouden worden met het feit dat pas vanaf 1731 in Eemnes-Buiten en vanaf 1738 in Eemnes-Binnen doopinschrijvingen van de Ned. Hervormde Kerk bewaard zijn gebleven.
Over de periode van 1751 tot 1800 werden de dopen van 29 tweelingen geteld (RK en Ned. Herv.)
De periode van 1801 tot 1850 is opvallend! Hoewel het inwoneraantal van Eemnes in de verschillende perioden steeds onder de 2000 lag, is er hier plotseling een enorme stijging van geboortes van tweelingen: in deze periode werden er maar liefst 62 geregistreerd. In dit tijdperk vallen ook de twee drielingen. We hebben geen oorzaak voor deze explosie kunnen vinden.
Tussen 1851 en 1900 daalde het aantal tweelinggeboortes weer naar 38.
Na 1900 wordt de situatie onoverzichtelijk. Uit de bevolkingsregisters zijn de gegevens geteld tot 1920. Over de periode van 1920 tot 1934 zijn de gegevens genoteerd vanuit de overlevering of via informatie van de families. Zo werden uit deze periode nog 24 tweelingen geregistreerd.
In totaal zijn in de gemeente Eemnes over de periode van 1675 tot 1934 dus de geboortes van 193 tweelingen genoteerd.

Jannigje Meijer (1878-1962), getrouwd met Mijndert Johan Seldenrijk. Zij werd maar liefst ruim 45 uur na haar tweelingbroer Jacob geboren.

Niet op dezelfde dag geboren
Af en toe gaat het bij een tweeling zo dat de ene baby net voor middernacht en de andere net na middernacht wordt geboren. Sinds de invoering van de Burgerlijke Stand in 1811 wordt precies de dag van geboorte genoteerd. Tussen 1811 en 1920 konden we dus precies zien welke tweelingen niet op dezelfde dag geboren zijn. Het bleken er 7 te zijn. We hebben de volgende informatie over ze gevonden:

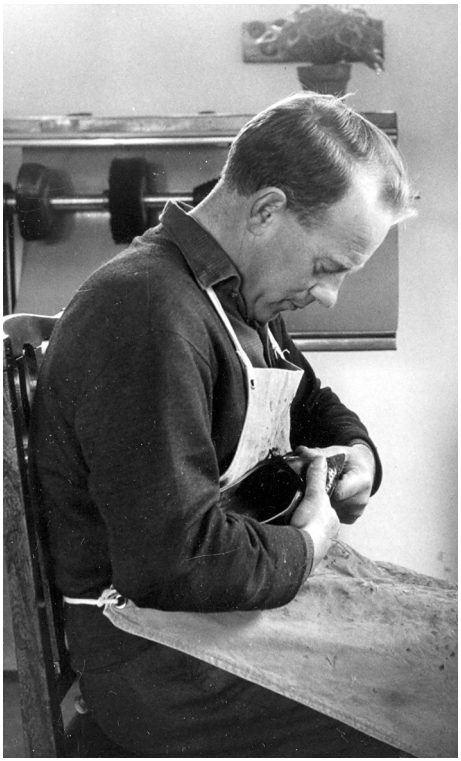

Toon Koppen (1924-2001), de schoenmaker, vormde een tweeling met zijn broertje Piet.

†

TER GEDACHTENIS AAN

PETRUS ANTONIE,

geboren 23 Oct. 1924 en
overleden 23 Nov. 1924

en

CORNELIA GERARDA,

geboren 11 Maart 1928 en
overleden 14 Maart 1928,
geliefde Kinderen van
RUTGER KOPPEN en
JACOBA CORNELIA VOSKUILEN.

Blanke zieltjes vlogen
Op naar Godes troon,
Kleine engelen juichen
In des hemels woon.
Ouders lief, wij smeeken:
„Zegen hen, o Heer.
Wil ons blij hereenigen;
Dan geen scheiden meer".

H. J. LUIJF - EEMNES.

Bidprentje van o.a. Petrus Antonie (Piet) Koppen, die samen met zijn broer Toon, de latere schoenmaker, een tweeling vormde.

1. *Gerrit en Peter Kool*
   Antonie Kool en Cornelia Pelt waren de ouders van:
   Gerrit Kool, geb. Eemnes 31-01-1826 (19.00 uur) overl. Eemnes 28-04-1847.
   Peter Kool, geb. Eemnes 01-02-1826 (1.00 uur), overl. Eemnes 02-02-1826.

2. *Jansje en doodgeboren kind Van Hemert*
   Cornelis van Hemert en Aaltje van Es waren de ouders van:
   Doodgeboren kind Van Hemert, geb. en overl. Eemnes 12-07-1844.
   Jansje Anthonia van Hemert, geb. Eemnes 11-07-1844, overl. Eemnes 24-08-1847.

3. *Barbara en Jacob Schouten*
   Jacob Schouten en Gerbrechtje Hilhorst waren de ouders van:

Barbara Schouten, geb. Eemnes 08-08-1860 (20.00 uur), overl. Eemnes 11-04-1940. Zij bleef ongehuwd.
Jacob Schouten, geb. Eemnes 09-08-1860 (13.00 uur), overl. Eemnes 01-06-1957. Hij bleef ongehuwd en was in zijn tijd de oudste inwoner van Eemnes. Opvallend is dat hier 17 uur tijd verstreek tussen de geboorte van de eerste en de tweede baby.

4. *Jacob en Jannigje Meijer*
Hermanus Meijer en Cornelia van Essen waren de ouders van:
Jacob Meijer, geb. Eemnes 02-09-1878 (4.00 uur), overl. Eemnes 04-11-1895.
Jannigje Meijer, geb. Eemnes 04-09-1878 (1.30 uur), overl. Eemnes 07-08-1962. Zij trouwde met Mijndert Johan Seldenrijk.
Zeer opvallend is dat er hier twee dagen ofwel 45 en een half uur voorbijgingen tussen de geboortes van de kinderen.

5. *Arnoldus en Anna Koppen*
Antonie Koppen en Cornelia Ruiter waren de ouders van:

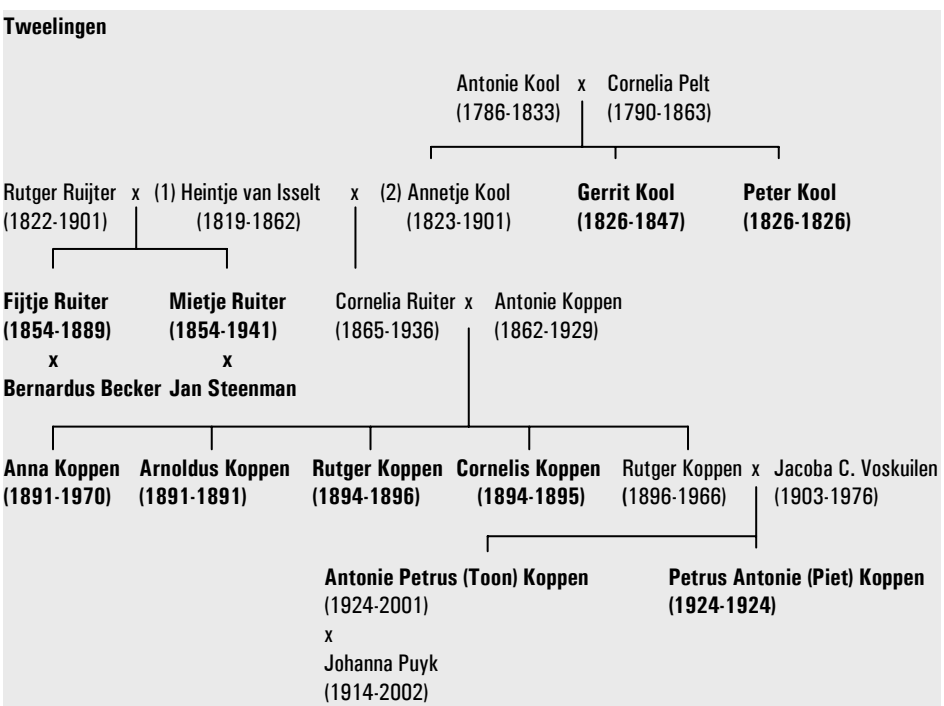

Arnoldus Koppen, geb. Eemnes 02-10-1891 (23.30 uur), overl. Eemnes 25-10-1891.
Anna Koppen, geb. Eemnes 03-10-1891 (3.30 uur), overl. Hilversum 01-01-1970. Hier zat er 4 uur tussen de geboortes van de kinderen.

6. *Elisabeth Johanna en Jacobus Gerardus van Klooster*
   Peter van Klooster en Cornelia Groen waren de ouders van:
   Elisabeth Johanna van Klooster, geb. Eemnes 15-02-1892 (4.00 uur), overl. Eemnes 03-04-1946. Zij trouwde met Pieter Majoor.
   Jacobus Gerardus van Klooster, geb. Eemnes 16-02-1892 (7 uur), overl. Eemnes 05-03-1892.
   In dit geval ging er 27 uur voorbij tussen de geboortes van de kinderen.

7. Gerrit en Herman Eggenkamp
   Hendrik Eggenkamp en Grietje Koelink waren de ouders van:

Schoenmaker Toon Koppen (1924-2001) en zijn vrouw An Koppen-Puyk (1914-2002). Deze foto is genomen in januari 1992 nadat ze in de bloemetjes waren gezet i.v.m. het 500e lidmaatschap van de Historische Kring Eemnes. Toon Koppen was er één van een tweeling.

De tweeling Herman en Gerrit Eggenkamp, geboren in 1908. Detail uit een schoolfoto van de H. Hartschool, gemaakt in 1916.

Gerardus Hermanus Eggenkamp, geb. Eemnes 21-04-1908, overl. 19-06-1991. Hij trouwde Alida Petronella de Graaf.
Hermanus Gerardus Eggenkamp, geb. Eemnes 22-04-1908, overl. 23-07-1984. Hij trouwde Theodora Gerarda Loman.
Volgens de verhalen vormden Gerrit en Herman Eggenkamp een één-eiige tweeling. Daar hebben ze af en toe goed gebruik van gemaakt. Zo schijnen ze tien jaar lang op één en hetzelfde rijbewijs te hebben gereden. En volgens de verhalen hebben ze in het begin van hun verkeringstijd wel eens stuivertje gewisseld zonder dat hun meisjes het merkten!

Gerrit heeft tijdens het werk eens een vinger verloren. Daaraan konden bekenden het verschil tussen de twee broers zien. Gerrit en Herman hebben altijd samen een bedrijf gehad en als zij elkaar via de telefoon spraken, kon niemand hen volgen.

De tijd tussen twee geboortes

Wat mij intrigeerde was het feit dat ik gevonden had dat er tussen de geboortes van de tweeling Jacob en Jannigje Meijer in 1878 maar liefst 45 en een half uur verstreken is. Er ging trouwens wel vaker veel tijd voorbij tussen de geboortes van tweelingkinderen. Dit was volledig in tegenspraak met de informatie die ik vond op Babyinfo.nl betreffende de bevalling van een meerling. Daar las ik:
"Wanneer het geboortekanaal eenmaal is opgerekt door de eerste baby, volgt de tweede meestal snel daarna. Vaak zit er niet meer dan acht tot tien minuten tussen. Tussen de geboorte van het eerste en het tweede kindje mag overigens niet meer dan een half uur verstrijken. Na een half uur loopt het tweede kindje namelijk een verhoogde kans om last te krijgen van zuurstofgebrek, omdat de baarmoeder begint samen te trekken nadat de eerst baby geboren is. Ook zou het kunnen dat daardoor de placenta van de tweede baby te vroeg loslaat."

De gebroeders Eggenkamp, gefotografeerd rond 1933. V.l.n.r. Wim, Rinus, Herman, Nico en Gerrit. Herman en Gerrit vormden een tweeling, geboren in 1908.

Dit komt vreemd over wanneer je ontdekt hebt dat in de negentiende eeuw vaak meer dan een half uur verstreek tussen de geboorte van het eerste en het tweede kind! Ik heb her en der geïnformeerd maar nergens vond ik het antwoord op de vraag hoe het toch mogelijk is dat er zoveel tijd verstreek tussen de geboortes van meerlingen. Ik houd me dan ook aanbevolen voor informatie op dit gebied van onze lezers!

Erfelijkheid
Volgens kenners is er bij ééneiige tweelingen geen sprake van erfelijkheid maar is dat een speling van de natuur. Bij meereiige meerlingen zou wel sprake zijn van erfelijkheid en dan via de vrouwelijke lijn. Het lijkt erop dat het krijgen van een tweeling dan steeds één generatie overslaat.

We hebben geprobeerd om deze erfelijkheid in ons materiaal te ontdekken. Dat viel niet mee! Af en toe vonden we een spoortje. Maar geregeld leek het of de erfelijkheid ook via de vaders liep. Als voorbeeld hebben we de schoenmaker Toon Koppen genomen. Hij vormde een tweeling met zijn jong gestorven broertje Piet. Onder zijn directe voorouders komen geen tweelingen voor maar ze hadden wel geregeld broers en zussen die tweelingen vormden.

Dit is dan nog het mooiste voorbeeld dat we konden vinden. Maar het moet gezegd: er moet nog veel uitgezocht worden! Echter als we naar ons materiaal kijken, mogen we ook zeggen dat er geen duidelijke conclusies te trekken zijn als het gaat om erfelijkheid bij tweelingen in Eemnes!

Graag ontvang ik reacties op dit artikel. We willen in de toekomst zeker nog eens terugkomen op dit onderwerp. Alles is welkom: verhalen en anecdotes over tweelingen, foto's van tweelingen en ook medische gegevens. Graag zou ik willen weten hoe het toch kon dat er zoveel tijd verstreek tussen de geboortes van sommige tweelingkinderen.

Henk van Hees, Kerkstraat 15, 3755 CK Eemnes
035 – 5389849, e-mail: info@kleinwee.demon.nl

Dank aan de leden van de Genealogische Werkgroep voor het voorbereidende werk.

Van onze vrienden moeten we het hebben!

'Vrienden' vervullen stille wensen van de HKE

Voor minimaal 15 euro p.j. kunnen leden 'vriend' worden van de Oudheidkamer.

Vraag inlichtingen of geef u op bij:
C.A. Houwer
tel. 5387984 - e-mail chris-patricia.houwer@12move.nl

VRIENDEN VAN DE OUDHEIDKAMER

ADVERTEERDERS:

Wester Campagne & Van Breemen
Makelaars van goede huize(n)
Restaurant Eemland,
Partycentrum 't Koetshuys
Rabobank Soest Baarn Eemnes
Notariskantoor mr. W.A. van der Sluis
De Valk Hensbergen Opticiëns
Welkoop, Groen & Doen

SPONSORS:

Aannemingsmaatschappij ZVS B.V.
Eemnes
Adrie Hoogland Vastgoed B.V. – Eemnes
Hotel Witte Bergen – Eemnes
J. van IJken B.V. Oude Bouwmaterialen
Vrienden van de Oudheidkamer

Inleveren kopij

Kopij
- handgeschreven of getypt in overleg met redactie,
- op floppy/CD (met afdruk) en illustratiemateriaal naar J. Smids, Graanoogst 3,

per e-mail (tekst) aan:
- hke-lay-out@xs4all.nl

Kopij voor het volgende kwartaalboekje ontvangen wij graag voor 15 mei 2009.